

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

На правах рукописи

ВАФА ВИДАДИ ГЫЗЫ КАРАКУРТ

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ ЯЗЫКОВОГО ВУЗА
ИНТЕРКУЛЬТУРНОМУ РЕЧЕВОМУ ОБЩЕНИЮ НА
АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

5801.01 – Теория и методика обучения и воспитания
(методика преподавания английского языка)

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по педагогике

Баку – 2013

Работа выполнена в Институте проблем образования
Азербайджанской Республики.

Научный руководитель: доктор наук по педагогике
Гюльнар Джаббар гызы Гусейзаде

Официальные оппоненты: доктор наук по педагогике
Диляра Абдул гызы Исмайлова
доктор философии по педагогике
Мунаввар Фирудин гызы Мамедова

Ведущая организация: Кафедра английского языка и методики
его преподавания Азербайджанского
государственного педагогического
университета

Защита состоится __30/11__ 2013 г. в _____ часов на заседании
Диссертационного совета Д.02.081 по защите диссертаций на
соискание учёной степени доктора наук и доктора философии в
Азербайджанском университете языков

Адрес: AZ 1014, г. Баку, ул. Р.Бейбутова, 60

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке Азербайджанского
университета языков.

Автореферат разослан _____ 2013 г.

Учёный секретарь Диссертационного совета
Д.02.081, доктор философии
по филологии, доцент

Севда Давуд гызы Вагабова

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность исследования. Проблема обучения интеркультурному общению на изучаемом иностранном языке в настоящее время является одной из наиболее актуальных и все еще недостаточно изученных проблем современной методики преподавания иностранных языков. Сегодня необходимость обучения студентов высших учебных заведений интеркультурной коммуникации, равно как и утверждение о тесной взаимосвязи и взаимозависимости языка и культуры в обучении иностранному языку и межкультурной коммуникации не вызывает сомнений. В современных условиях обучения иностранным языкам, и, в первую очередь, обучения являющемуся основным языком общения на глобальном уровне английскому языку, предполагается непременно изучение языка и культуры, ассоциирующейся с данным языком, во взаимодействии. В случае с английским языком задача значительно усложняется тем, что определение границ, в которых происходит использование данного языка в качестве родного, является задачей достаточно сложной.

Как известно, одной из основных функций любого языка является хранение и передача информации, связанной с культурой носителей данного языка. Следует отметить, что идея о взаимосвязи и взаимозависимости языка и культуры не является новой и уходит корнями в XVIII век. Однако целенаправленное изучение данной проблемы началось лишь во второй половине XX века.

Совершенно правомерно язык рассматривается в качестве единого социально-культурного образования, отражающего особенности отдельно взятого этноса как носителя определенной культуры. Именно в языке наиболее ярким образом воплощаются традиции, характер национального мировосприятия и поведения носителей языка. В языке как зеркале культуры отражается не только окружающий человека реальный мир, не только реальные условия, в которых существует тот или иной индивид, но и общественное самосознание носителей данного языка, менталитет нации, национальный характер, обычаи, традиции, мораль, система нравственных ориентиров и ценностей.

Носители того или иного языка одновременно являются носителями определенной культуры. Соответственно, обучение языку непременно предполагает учет культурологического аспекта в качестве одного из необходимых условий обучения иностранному языку и

адекватному речевому общению на данном языке. Необходимость и целесообразность изучения языков в неразрывном единстве с культурой народов, говорящих на этих языках, должна стать одной из основных задач обучения иностранным языкам как средству коммуникации между представителями разных народов и культур. Таким образом, изучение того или иного иностранного языка не только непременно предполагает контакт двух языков, но также являет собой процесс соприкосновения соответствующих, порой в значительной степени отличных друг от друга культур. Следует непременно отметить, что обучение межкультурной коммуникации на изучаемом иностранном языке является задачей чрезвычайной сложности.

Одной из основных коммуникативных целей обучения иностранному языку на языковых факультетах является овладение студентами умением адекватного речевого общения на изучаемом языке на межкультурном уровне. В методической литературе последних лет появилось значительное количество исследований, посвященных вопросам обучения иноязычно речевому общению на интеркультурном уровне. В работах Alptekin C., Berns M., Bliss I., Byram M., Ellis L., Harrison B., Jong W.J.de., Kramsch C., Neuner L., Van Essen A.F. исследуются различные аспекты обучения английскому языку в интеркультурном контексте и указывается на значительные трудности овладения умением адекватного речевого общения на английском языке в межкультурном контексте.¹ В связи с особой ролью английского языка как «lingua franca» (языка общения) на глобальном уровне, а также с тем, что в настоящее время число людей, владеющих английским языком и пользующихся им в целях речевого общения, приближается к семистам миллионам, и тем, что проживают они на

¹ Alptekin C. Target Language Culture in ELT Materials. ELT journal, 1993, 47, 2, p. 136-143; Berns M. Context of Competence Social and Cultural Considerations in Communicative Language Teaching. New York: Plenum Press, 1990; Bliss I. Intercultural Education and the Professional Knowledge of Teachers. In: European journal of Teacher Education, 1990, vol. 13, N3; Byram M., Morgan C. and Colleagues. Teaching and Learning Language and Culture. Clevedon, 1994; Harrison B. (ed.) Culture and the Language Classroom. 1990; Jong W.N.de. Open Frontiers. Heinemann, 1996, 118 p.; Kramsch C. Context and Culture in Language Teaching. Oxford University Press, 1993; Neuner L. Socio-Cultural Framework for communicative Teaching and Learning of Foreign Languages at the School Level. Strasbourg: Council of Europe; Van Essen A.J. English – a World Language. 1991, vol. 1, N 2, p. 6-13.

всех континентах, возрастает необходимость специальной, целенаправленной работы по обучению студентов языкового вуза адекватному речевому общению на английском языке в интеркультурном контексте.

Несмотря на значительный интерес к проблеме обучения межкультурной коммуникации, значение и необходимость обучения будущих специалистов адекватному речевому общению на английском языке в межкультурном контексте недооцениваются как методистами, так и практикующими учителями английского языка. С сожалением следует отметить, что, по-прежнему, во главу угла ставится приобретение лингвистических знаний и формирование у обучаемых навыков коммуникации на самом элементарном уровне. Однако, в соответствии с требованиями, предъявляемыми к речи выпускников языкового вуза, которая должна быть в максимально возможной степени приближена к уровню лингвистически образованных носителей языка, предполагается овладение умением адекватного речевого общения в самых различных ситуациях как с носителями языка, так и с представителями других культур, использующими английский язык в качестве средства общения. Интеркультурное образование должно стать неотъемлемым компонентом процесса формирования специалистов в области языка. При этом следует непременно учесть, что работа по формированию у студентов навыков межкультурной коммуникации на изучаемом языке должна иметь целенаправленный характер, обусловленный целевыми установками обучения языку в условиях языкового вуза, качественно отличными от установок обучения иностранному языку в неязыковых вузах. Как известно, цель обучения иностранному языку в специальном вузе состоит в формировании у студентов самого высокого уровня адекватности, беглости и правильности речи. Данные проведенных констатирующих срезов и опыт преподавания свидетельствуют о низком уровне сформированности у студентов-старшекурсников навыков интеркультурного общения на английском языке, что, по всей видимости, является следствием практического отсутствия целенаправленной работы по интеркультурному образованию в языковом вузе.

Неразработанность методики обучения интеркультурному общению на иностранном (английском языке) в азербайджанской аудитории языкового вуза, отсутствие специальных учебных пособий, отсутствие заданий и упражнений по выработке навыков и умений

интеркультурного общения в действующих учебниках и учебных пособиях, актуальность проблемы формирования навыков и умений интеркультурного общения в азербайджанской аудитории языкового вуза обусловили выбор темы нашего исследования.

Все вышесказанное позволяет считать проблему обучения интеркультурному речевому общению на изучаемом иностранном языке в языковом вузе крайне актуальной и диктует необходимость научного анализа проблемы формирования умения интеркультурного речевого общения на иностранном (английском) языке как в лингвистическом, так и в методическом плане, а также разработки специальной системы обучения адекватному речевому общению на английском языке студентов языкового вуза.

В качестве *объекта* исследования рассматривается процесс формирования навыков и умений интеркультурного общения на английском языке.

Предметом исследования является анализ методов и приёмов обучения интеркультурному общению на английском языке студентов третьего курса Азербайджанского университета языков. Проблема формирования умения интеркультурной коммуникации является основным предметом исследования.

Цель диссертации заключается в разработке эффективной научной методики формирования у студентов-старшекурсников языкового вуза навыков интеркультурного общения на английском языке, в частности, создание научно обоснованного комплекса упражнений для обучения интеркультурному общению на английском языке и экспериментальной проверке его эффективности.

В связи с поставленной целью была выдвинута следующая *гипотеза*: обучение интеркультурному общению на иностранном (английском) языке студентов языкового вуза будет более успешным, если оно будет строиться на целенаправленном и постепенном формировании у них умения адекватного использования изучаемого языка в процессе общения как с носителями языка, так и с людьми, не являющимися носителями данного языка, но использующими его в качестве естественного средства общения, если вся система работы по обучению иностранному языку будет строиться с учётом особенностей взаимодействия и взаимовлияния не только систем родного и изучаемого иностранного языков, но также конфронтующих культур.

В соответствии с целью исследования были выдвинуты следующие задачи:

1. рассмотреть лингво-дидактические основы обучения студентов языковых факультетов интеркультурному общению на английском языке;

2. в качестве одного из мотивирующих факторов, содействующих более успешному обучению речевому общению на интеркультурном уровне, определить принцип ориентации на интересы и потребности студентов;

3. провести анализ учебников и учебных пособий, используемых в аудиториях языковых вузов, для выявления степени их соответствия целям обучения интеркультурной коммуникации;

4. разработать типологию трудностей овладения студентами-азербайджанцами навыками и умениями межкультурной коммуникации на английском языке, обосновать методические пути их преодоления и предотвращения;

5. обосновать критерии обучения культуре речевого поведения в качестве одного из основных компонентов умения адекватного речевого общения на английском языке на межкультурном уровне;

6. разработать систему заданий и упражнений, способствующих обучению адекватному интеркультурному общению на изучаемом языке;

7. проверить эффективность предлагаемой методики.

Для решения поставленных задач были использованы следующие *методы* исследования:

- анализ теоретической лингвистической, методической и психологической литературы по вопросам интеркультурной (межкультурной) коммуникации;

- изучение уровня владения студентами старших курсов умением речевого общения на межкультурном уровне;

- проведение бесед со студентами и преподавателями в целях выявления наиболее оптимальных путей обучения межкультурной коммуникации;

- проведение экспериментального обучения с целью проверки эффективности разработанной методики и комплекса упражнений, направленных на обучение межкультурной коммуникации;

- качественный и количественный анализ полученных экспериментальных данных.

Научная новизна исследования заключается в том, что в нем впервые в лингвистической и методической литературе выявлены сходные и отличительные явления в культурах изучаемого иностранного языка.

транного (английского) и родного (азербайджанского) языка обучаемых, оказывающие непосредственное влияние на формирование поведенческого кода (вербального и невербального) людей, использующих язык в качестве естественного средства общения; установлены некоторые особенности обучения межкультурной коммуникации в языковом вузе; раскрыто содержание основных этапов формирования навыков межкультурной коммуникации у студентов азербайджанского языкового вуза; разработан и экспериментально проверен комплекс упражнений для обучения межкультурной коммуникации в языковом вузе.

Теоретическая значимость исследования заключается в разработке теоретических основ целенаправленного, последовательного развития навыков межкультурной коммуникации на иностранном языке путем исследования проблем обучения межкультурной коммуникации в современной образовательной системе, исследования связи языка и культуры, роли языка в формировании личности.

Практическая значимость проведенного исследования заключается в том, что на основе разработанной методики созданы методические рекомендации и комплекс упражнений для обучения интеркультурному общению на английском языке на продвинутом этапе обучения в языковом вузе. Результаты исследования могут быть использованы в практике преподавания английского языка на языковых факультетах других вузов. Предлагаемая методическая модель может также найти широкое применение на материале других иностранных языков в национальной аудитории.

В эпоху глобализации проблема обучения студентов языкового вуза умению адекватного речевого общения на межкультурном уровне является одной из первоочередных, однако недостаточно разработанных проблем. В подобной ситуации совершенно правомерной представляется необходимость разработки научно обоснованной методической системы обучения студентов-азербайджанцев межкультурной коммуникации на английском языке.

В результате анализа лингводидактических основ обучения адекватной речевой коммуникации на английском языке студентов азербайджанского языкового вуза формулируются основные принципы создания системы по формированию у студентов навыков речевого общения на изучаемом иностранном (английском) языке на интеркультурном уровне. Анализ данных констатирующего среза свидетельствует о том, что эффективное формирование навыков и

умений межкультурной коммуникации на английском языке возможно лишь при условии неперемного учета роли и значения английского языка в условиях глобализации, учёта роли культуры в изучении языков, учета интерферирующего влияния родного языка и культуры обучаемых, интеграции интеркультурного обучения в процесс обучения языку.

Апробация исследования. Предлагаемая методика обучения интеркультурному общению на английском языке проходила экспериментальную проверку в течение 3 лет (с 2009 по 2012 г.) на III курсе Азербайджанского университета языков. Результаты проведенного исследования докладывались и получили положительную оценку на заседаниях Института проблем образования, а также нашли отражение в статьях и тезисах конференции, опубликованных в республиканских и зарубежных научных журналах.

Структура диссертации. Диссертация состоит из введения, двух глав, заключения и списка использованной литературы.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во введении обосновывается актуальность исследования, говорится о степени разработанности темы, обосновывается научная новизна исследования, определяются объект и предмет, цели и задачи, теоретическая и практическая значимость, структура диссертации.

Первая глава озаглавлена «*Теоретические основы обучения студентов языкового вуза межкультурной коммуникации на английском языке*». В первой подглаве говорится о роли культуры в обучении межкультурной коммуникации на английском языке. Процесс всеобщей глобализации и развития мировой интеграции сопровождается интенсивным развитием межкультурных связей между разными странами, выдвигая на передний план проблему речевого общения на интеркультурном уровне. Следует отметить, что необходимость установления и укрепления международных связей в значительной мере обусловлена расширением экономических и культурных границ и приобрела статус насущной необходимости. Межкультурная коммуникация как общественный феномен вызвана к жизни практическими потребностями современного мира, которые возникли вследствие бурного экономического развития многих стран и регионов, революционных изменений в технологии, расширения экономических контактов в эпоху всеобщей глобализации. В результа-

те происходящих изменений в значительной степени возросла и продолжает увеличиваться интенсивность всесторонних контактов между представителями разных культур. Так, в условиях глобализации важными сферами профессиональной и социальной межкультурной коммуникации стали экономика, образование, туризм, наука. Как известно, английский язык является в настоящее время основным языком общения во всем мире. Можно с уверенностью утверждать, что сегодня не только сам английский язык стал средством коммуникации на глобальном уровне, но и все, что связано с изучением английского языка и его обучением, также приобрело международный характер. Следует также отметить, что в последнее время в глобальном масштабе в системе преподавания английского языка произошли значительные изменения. Следует также подчеркнуть, что традиционно многие люди интерпретировали непосредственные цели обучения и изучения языков как получение доступа к оригинальной литературе на изучаемом иностранном языке. По всей видимости, именно возможность читать литературу на языке оригинала считалась основной целью обучения иностранному языку, так как основной моделью обучения языкам в XIX веке было преподавание мёртвых языков – латинского и греческого. На протяжении достаточно длительного периода времени в качестве основной цели обучения тому или иному иностранному языку выступало обучение студентов системе языка: грамматике, лексике и фонетике. При этом во главу угла ставилось, скорее, приобретение лингвистических знаний, а не возможность реального общения на изучаемом иностранном языке. В условиях практического отсутствия возможностей непосредственных контактов с носителями языка подобное положение считалось вполне приемлемым. Однако изменение социального контекста, в котором происходит изучение иностранного языка, неминуемо приводит к изменению целей его изучения. Соответственно, возникает настоятельная необходимость в изменении системы обучения иностранному языку, разработке новых, наиболее рациональных методов и приемов, соответствующих требованиям дня, способных обеспечить достижение поставленных целей.

Во второй подглаве говорится о необходимости внедрения интеркультурного компонента в процесс обучения коммуникации в условиях глобализации. С появлением реальных возможностей осуществления всесторонних контактов с носителями английского языка, а также людьми, не являющимися носителями данного языка,

но использующими его в целях речевого общения, возникла необходимость формирования у обучаемых навыков адекватной речевой коммуникации на изучаемом языке. Соответственно, возникла настоятельная необходимость во внесении радикальных изменений в существующую систему обучения иностранным языкам и, в первую очередь, в систему обучения английскому языку. Сегодня в качестве основной цели обучения тому или иному языку стало выдвигаться формирование компетентного в коммуникативном отношении специалиста. Говоря о сегодняшнем состоянии дел в сфере преподавания иностранных языков, следует отметить, что оно в значительной мере было подготовлено деятельностью специалистов, выступающих за внесение изменений в систему обучения иностранным языкам. В первую очередь следует отметить движение за приоритетное положение лексики иностранного языка, ассоциирующееся с Майклом Уэстом; движение за развитие смысловой структуры английского языка, ассоциирующееся с Г.Пальмером и А.С.Хорнби; движение за признание ESP (обучение английскому языку в специальных целях), возникшее в конце 60-х и начале 70-х годов. Все изменения были попытками разрушить идею, согласно которой основной целью обучения иностранному языку было чтение литературы на языке оригинала, что, в конечном счете, привело к перемещению акцентов в сторону формирования коммуникативной компетенции на изучаемом иностранном языке. Однако, по мнению исследователей проблемы, эти изменения в интеллектуальном отношении базируются на трех совершенно различных источниках. Прежде всего, это самым непосредственным образом связано с приоритетным развитием лингвистики и социолингвистики, результатом чего является весьма заметное повышение уровня информированности относительно природы языка. Частично это происходит благодаря движению за признание, в частности, факта существования огромного разнообразия диалектов, кодов и стилей. В значительной степени это стало возможным благодаря развитию социолингвистики. Первое существенное изменение связано с тем, что каждый язык является уникальным, и в то же время ни один язык не является единственным. Второе не имеет никакого отношения к лингвистике, а, скорее, является результатом изменений в финансовом соотношении между индустриально развитыми странами XIX века и начала XX века, и всем остальным миром. Неоспоримым является тот факт, что многие изменения и нововведения в процессе преподавания английского языка в 1970-х

годах уходят корнями не к созидательности и воображению участников процесса, а к тому факту, что к этому времени сформировался международный рынок людей, которым был необходим английский язык. Специалисты в области преподавания иностранных языков, практикующие учителя, создатели программ, люди, занимающиеся анализом потребностей изучающих язык, организаторы из стран, где имелся большой интерес к изучению английского языка, и издатели отреагировали соответствующим образом. Таким образом, вторая важная причина изменений, происшедших в области преподавания иностранных языков – экономические изменения. Соответственно, можно с полной уверенностью утверждать, что одной из основных причин, спровоцировавших внедрение коммуникативного подхода, наряду с развитием лингвистики и социолингвистики, является экономический бум.

Стали появляться вопросы, на которые нужно было дать ответы. Чьим интересам служит язык? Если язык – это знание, а знание – сила, кто должен решить, каким именно языкам следует обучать и каким образом это следует делать? В числе вопросов, требующих ответа, в частности, было и выяснение того, кому выгодно понятие “носитель языка” и т.д.¹

Вопрос о том, кому принадлежит английский язык, приобретает особую важность в случае, если кто-либо признает различия целей и идеологий, а также политических и социальных ролей, которые может выполнять английский язык. В современных условиях всеобщей глобализации, прослеживается тенденция к формированию у обучаемых способности адекватно общаться на изучаемом иностранном языке в любых целях с любыми людьми. В соответствии с требованиями сегодняшнего дня, происходит перемещение акцентов в сторону понятия коммуникативной компетентности, под которой имеется в виду способность людей, в том числе и людей, принадлежащих к разным культурам, адекватно общаться друг с другом на речевом уровне. Это определяет актуальность проблемы соотношения между языком и принадлежностью к той или иной культуре.

В третьей подглаве исследуются пути формирования межкультурной компетенции в контексте формирования коммуникативной компетенции на изучаемом иностранном языке. Говоря о

¹ Cameron D. et al. Researching language: Issues of power and method. London: Routledge, 1992, p. 27.

взаимозависимости языка и культуры, о необходимости учета культуроведческого фактора в процессе обучения тому или иному языку, следует отметить отсутствие единства взглядов на данную проблему. Существует мнение, согласно которому любое движение, которое уводит человека от его основ по направлению к некоей схеме, принятой на международном уровне, имеет определённый дестабилизирующий эффект. Подобное положение становится практически неизбежным, так как процесс становления билингвом должен непременно сопровождаться ощущением принадлежности к двум культурам.

Взаимосвязь между технологическими изменениями, происходящими в мире социальными и политическими событиями и изучением иностранных языков совершенно очевидна. Также представляется очевидным, что всегда будет существовать потребность в тех или иных международных языках, выполняющих посредническую функцию. Соответственно, проблема изучения тех или иных языков всегда будет актуальной. Несомненно и то, что, любая система обучения иностранному языку должна непременно соответствовать целям обучаемых и быть ориентирована на их интересы и потребности.

Древняя легенда о Вавилонской башне гласит о том, что языки были посланы людям, чтобы разделить их. Идея о том, что языки разделяют, поскольку языки различных народов различны, может быть рассмотрена на уровне социолингвистики: существование диалектов, принадлежность к социальным группам и т.д. С другой стороны, языки объединяют, поскольку делают возможным сам процесс речевого общения между людьми, имеющими различную национальную принадлежность. Исследователи отмечают, что если каждый народ будет настаивать на том, что говорить надо только на своем языке, то общение и взаимопонимание станут действительно невозможными, что неминуемо приведет к возникновению конфликтов. Принадлежащие к разным нациям люди должны прийти к соглашению по поводу необходимости использования определенных языков для межнационального общения, что соответствует интересам всех, без исключения, народов. При этом, совершенно естественно, что языком (или языками) межнационального общения станут те, на которых говорит наибольшее число людей. Однако, данный фактор не является единственным. Политические и экономические реалии играют и, по всей видимости, и впредь будут играть решающую роль при определении языка или языков межнационального общения.

Однако, несомненно и то, что для осознания своей национальной принадлежности, национального самосознания, а также своей принадлежности к той или иной культуре, необходимо, в первую очередь, знание своего языка и своей культуры. Основной целью специалистов, обучающих языкам и изучающих языки, является формирование у студентов способности к адекватному речевому общению на изучаемом иностранном языке.

Для того, чтобы определить, какова роль культуры и каковым должно быть место, отведенное обучению культурологическому аспекту иностранного языка, следует проанализировать, что происходит в настоящее время в сфере преподавания английского языка. Следует отметить, что на фоне происходивших политико-экономических изменений, сопровождавшихся изменениями в области образования, были разработаны два основных направления. С одной стороны, если английский язык должен изучаться в целях общения на международном уровне, в качестве средства межкультурной коммуникации, то грамматическая корректность перестает быть основным показателем владения языком. Согласно этой точке зрения, способность успешно общаться лишь частично зависит от знания грамматических правил. Намного более важным является способность включать любое из этих правил в качестве компонента общей прагматической компетенции. Не менее важным является умение эффективно использовать усвоенные правила в процессе непосредственного межличностного общения. Очевидным представляется и то, что на процесс речевого общения оказывают самое непосредственное влияние также и личностные факторы. Что касается внедрения культуроведческого аспекта в процесс обучения иностранным языкам, то существует мнение, согласно которому нельзя ограничиваться такими странами, как Британия и США.

Как известно, в современной методике конечная цель обучения любому языку состоит в формировании умения адекватного речевого общения на данном языке. Традиционно формированию социокультурного компонента коммуникативной компетенции уделялось незаслуженно мало внимания, поскольку предполагалось, что хорошее знание языка непременно сопровождается пониманием культуры, которая отождествляется с данным языком. Мы полагаем, что подобное предположение является совершенно ошибочным.

В условиях обучения иностранному, в нашем случае английскому, языку студентов-азербайджанцев, представляется целесообразным

сосредоточить основное внимание в направлении формирования у них навыков и умения интеркультурного общения как с носителями языка, так и с носителями других культур, использующих данный язык в целях общения на межкультурном уровне. Формирование подобного умения представляется совершенно необходимым, поскольку в отличие от лексических, грамматических и произносительных ошибок, вне сомнения осложняющих и в значительной степени затрудняющих процесс иноязычноречевой коммуникации, несформированность социокультурного компонента зачастую делает речевое общение практически невозможным.¹ Следует также отметить, что формирование социокультурной компетенции на изучаемом языке должно непременно базироваться на знании собственной культуры и уважении к ценностям и нормам, принятым в обществе людей, являющихся представителями данной культуры. Исследователи проблемы отмечают, что сопоставительное исследование двух культур приводит к гораздо более значимым результатам.

Глава II озаглавлена «Пути формирования у студентов продвинутого этапа навыков межкультурной коммуникации на изучаемом иностранном языке».

Первая подглава называется *«Анализ учебников, используемых в аудитории языкового вуза, в плане возможностей обучения интеркультурному общению».*

Следует отметить, что существует множество пособий, в которых дается не только достаточно подробная информация об основных методах, способах и приемах преподавания, но и предлагаются целые курсы обучения именно общению на иностранном языке. Одним из таких учебников является *«Cutting Edge» by Sarah Cunningham and Peter Moor Intermediate – Upper Intermediate*, который используется на уроках практики речи на продвинутом этапе языковых факультетов. Данный учебник предназначен для интенсификации самостоятельной работы студентов, включенной в систему коммуникативного курса английского языка, основными целями которого являются формирование навыков и умений речевой коммуникации на английском языке. Помимо этого, в данном учебнике содержится большое количество аутентичных материалов и текстов, что особенно важно для эффективного обучения межкультурной коммуникации на англий-

¹ Гусейнзаде Г.Д. Обучение речевой коммуникации на иностранном языке. Баку: Мугарджим, 2001, s. 73.

ском языке. В числе положительных факторов рецензируемого учебника следует отметить использование различных диалогов, способствующих реализации основных задач и целей обучения английскому языку, формированию и дальнейшему развитию коммуникативной, лингвистической и лингвострановедческой компетенции.

Однако, следует отметить, что наряду с вышеупомянутыми положительными моментами, несомненно, способствующими формированию у студентов навыков оперирования лингвистическим и речевым материалом в различных ситуациях речевого общения, на наш взгляд, представленный текстовой материал не является достаточным и не соответствует целевым установкам формирования у студентов, изучающих английский язык в профессиональных целях, навыков интеркультурного общения на английском языке.

С этой точки зрения, представленные тексты не являются достаточными и адекватными поставленным целям. Что касается предлагаемых в учебнике заданий и упражнений, то они как в количественном, так и в качественном плане, не соответствуют требованиям на современном этапе и не являются достаточными для решения поставленных задач в плане обучении интеркультурному общению студентов продвинутого этапа обучения, где предполагается достижение достаточно высокого уровня сформированности навыков адекватного речевого общения на английском языке на интеркультурном уровне. Содержащаяся в текстах смысловая информация должна провоцировать возникновение и содействовать решению проблемных задач, активизируя речемыслительную деятельность студентов. Содержащаяся в текстах лингвистическая информация, в свою очередь, должна обеспечить реализацию иноязычно-речевого высказывания.

Проведенный анализ учебников, используемых на старших курсах факультета английского языка Азербайджанского университета языков, привёл нас к выводу о том, что они не соответствуют задачам обучения интеркультурному общению на изучаемом языке как в плане текстового материала, так и в плане представленных в них упражнений. Для того, чтобы стало возможным формирование у обучаемых навыков интеркультурного речевого общения на иностранном языке, необходимо создание системы заданий, направленных на последовательное, поэтапное формирование навыков межкультурной коммуникации.

Обучение межкультурной коммуникации на английском языке студентов языкового вуза должно носить целенаправленный,

последовательный, поэтапный, системный характер и должно строиться с учетом принадлежности обучаемых к той или иной культуре, а также с неременным учётом образовательного, возрастного, интеллектуального уровня обучаемых и с учётом их интересов.

Проведенный анализ действующих учебников в плане возможности их использования в целях обучения адекватной межкультурной коммуникации на изучаемом иностранном (английском языке) привел нас к выводу о целесообразности и необходимости разработки системы заданий по целенаправленному, последовательному и поэтапному обучению межкультурной коммуникации на английском языке студентов языкового вуза.

Вторая подглава носит название «Внедрение нововведений как необходимое условие повышения эффективности процесса обучения иноязычноречевой коммуникации на иностранном языке».

В контексте обучения интеркультурному общению все используемые упражнения должны быть речевыми, коммуникативными, точнее, упражнениями в речевом общении на изучаемом языке. Поэтому условно-речевые упражнения – это не традиционные подготовительные упражнения, где отсутствуют такие показатели как коммуникативная задача, ситуативность. Практически все используемые в процессе обучения межкультурной коммуникации упражнения, должны быть реченаправленными, специально организованными таким образом, чтобы создавать необходимые условия для формирования соответствующих навыков и умений. Функциональность, ситуативность, личностная направленность являются основными свойствами речевой коммуникации и в полной мере присутствуют в условно-коммуникативных упражнениях.

Одной из наиболее актуальных проблем современной методики обучения иностранным языкам является обучение устноречевому общению на изучаемом языке. В психологии общение трактуется как совокупность социальных связей, средство динамического взаимодействия общества и личности.

Обучить студентов умению общаться на иностранном языке в условиях школы или вуза – задача достаточно сложная. В первую очередь, это обусловлено тем, что естественную речь стимулирует не необходимость, а потребность в реальной речевой коммуникации. Именно поэтому представляется необходимым формирование желания общаться на английском языке и потребность в подобном общении. На всех этапах обучения иностранному языку упражнения для

развития умений устной речи должны быть, в максимально возможной степени, информативными и мотивирующими, а также стимулирующими студентов к речевой коммуникации на изучаемом языке.

Выполнение на уроках английского языка условно-коммуникативных и подлинно-коммуникативных упражнений содействует вовлечению студентов в процесс устного речевого общения в качестве активных, инициативных и заинтересованных его участников. В процессе выполнения речевых упражнений предполагается обсуждение различных тем, связанных с изучаемым текстовым материалом и реальными событиями, происходящими в нашей стране и за ее пределами. Повторение одних и тех же речевых структур обеспечивает закрепление сформированных ранее языковых и речевых навыков, а также содействует формированию высокоавтоматизированных навыков владения языковым и речевым материалом. Именно высокая степень автоматизированности и использования усвоенного языкового и речевого материала является одним из условий успешной речевой коммуникации, включая речевое общение на интеркультурном уровне. Использование всей палитры коммуникативных упражнений содействует формированию умения адекватно использовать соответствующий данной ситуации языковой и речевой материал.

Необходимым условием эффективности и результативности процесса обучения иностранному языку в целом, а также интеркультурному общению на изучаемом иностранном языке в частности, является выполнение определенного количества условно-коммуникативных упражнений, активизирующих воображение студентов. Задания типа «Представьте себе, что ...» могут оказаться не менее, а иногда значительно более полезными для усвоения иноязычного лингвистического материала, чем реально-коммуникативные упражнения, в которых студенты, к примеру, сообщают, о различных фактах своей жизни. Вне всякого сомнения, в первом случае высказывания студентов будут носить гораздо более творческий, коммуникативный характер. Это, в свою очередь, будет в гораздо большей степени, в сравнении с первым случаем, содействовать формированию у студентов умения использовать изучаемый иностранный язык в качестве естественного средства общения. Парадоксальная, на первый взгляд, ситуация, в действительности вовсе не является парадоксальной. Условно-коммуникативные упражнения, когда задаются параметры речевого творчества, провоцируют воображение обучаемых, целенап-

равленно содействуют вовлечению студентов в процесс активной речевой деятельности, в то время как, используя язык в естественной ситуации общения, обучаемые часто ограничиваются сообщением тех или иных фактов реальной действительности, при этом зачастую ограничиваясь использованием хорошо усвоенного лексико-грамматического и речевого материала.¹ Весьма эффективными являются беседы о событиях, происходящих в стране и в глобальном масштабе. Подобные беседы, в процессе которых происходит обмен информацией, могут быть отнесены к реально-коммуникативным упражнениям. Общение становится реальным и эффективным только тогда, когда студенты сами испытывают потребность в обсуждении того или иного материала. Следует отметить, что обсуждение учебных текстов нельзя считать реальной коммуникацией. Этот вид деятельности будет носить в значительной степени искусственный характер. Однако, в случае, если содержание этих текстов действительно заинтересует студентов, то их обсуждение будет в максимальной степени приближено к реальной речевой коммуникации.

Реальное речевое общение на иностранном языке должно стать неотъемлемой частью учебного процесса, поскольку оно создает необходимые условия для подготовки студентов к свободному, творческому, инициативному общению на изучаемом языке. Именно поэтому необходимо создавать на уроках иностранного языка ситуации реального речевого общения, когда обучаемые будут поставлены в такие обстоятельства, где они будут вынуждены общаться на изучаемом языке. Представляется, что именно этот тип реального речевого общения, должен составить основу работы по формированию у студентов коммуникативной компетенции. В контексте обучения интеркультурному общению на английском языке необходимо привлекать внимание студентов к тому, как используют данный язык носители языка в условиях той или иной культуры. Интеркультурное образование должно стать неотъемлемой частью обучения иностранному, в первую очередь, английскому языку в условиях языкового вуза.

Третья подглава носит название *«Экспериментальное обучение и анализ его результатов»*.

Разработанный нами комплекс упражнений для обучения интеркультурному общению студентов языкового вуза прошёл

¹ Гусейнзаде Г.Д. Обучение речевой коммуникации на иностранном языке. Баку: Мугарджим, 2001, с. 73

экспериментальную проверку на III курсе факультета английского языка в Азербайджанском университете языков в течение ряда лет (2008 / 2009; 2009/2010; 2010/2011 уч. г.г.) и включал два этапа:

1. констатирующий срез (2008/2009 уч. г.г.)
2. экспериментально-опытное обучение (2009/2010; 2010/2011 уч. г.г.).

Объективные данные о реальном уровне сформированности у студентов навыков межкультурной коммуникации на английском языке были получены нами в ходе проведения констатирующего эксперимента на III курсе факультета английского языка, в котором приняло участие 40 человек. Определение данного уровня предполагало:

1. выявление уровня сформированности навыков интеркультурного общения на английском языке;
2. определение характера ошибок, совершаемых в процессе речевого общения, выявление причин их совершения и трудностей, возникающих в процессе обучения интеркультурному общению студентов-азербайджанцев.

Результаты выполнения заданий подвергались качественно-количественному анализу по следующим показателям:

1. по степени сформированности навыков адекватного интеркультурного общения на изучаемом языке, т.е. умения адекватно использовать язык для обмена мыслями, идеями и фактами в соответствии с нормами использования данного языка в обществе его носителей;
2. по количеству употребленных нормативно-обусловленных фраз и выражений – данный показатель определяется процентным отношением количества реализованных фраз к общему количеству фраз, содержащихся в тексте;
3. по степени правильности употребления нормативно-обусловленных лексических единиц – данный показатель определяется процентным отношением количества правильно употреблённых нормативно-обусловленных фраз и выражений к общему количеству фраз, содержащихся в тексте.

Относительно оценки умения творческого интеркультурного общения считаем необходимым отметить, что проблема тестирования и оценки умения творческого интеркультурного общения является достаточно сложной в силу практического отсутствия объективных критериев. В качестве же условных критериев могут выступать: степень достижения коммуникативных целей, степени вовлечённости

студентов в процесс творческого речевого общения, степень заинтересованности студентов, выступающих в качестве участников речевого общения, степень сформированности у студентов умения аргументировано высказывать свою точку зрения и выслушивать мнение собеседников.

Анализ результатов констатирующего среза в плане оценки умения адекватного интеркультурного общения выявил, что большинство студентов проявляют интерес к индивидуальной работе, у них не сформированы или в недостаточной степени сформированы навыки работы в парах и группах, студенты не владеют нормами речевого общения на английском языке, принятыми в среде носителей языка. Анализ результатов и обработка данных предэкспериментального констатирующего среза позволяет сделать вывод о том, что уровень владения студентами языкового вуза навыками и умениями межкультурной коммуникации не отвечает требованиям сегодняшнего дня, когда одной из основных целей обучения английскому языку является именно формирование у обучаемых межкультурной компетенции на изучаемом иностранном языке.

Результаты констатирующего среза, а также изложенные в первой главе данного диссертационного исследования теоретические предпосылки позволили сформулировать гипотезу о возможно более рациональной методике обучения межкультурной коммуникации на изучаемом иностранном (английском) языке в азербайджанской студенческой аудитории, а именно – обучение межкультурной коммуникации на английском языке на старшем этапе в национальной аудитории языкового вуза будет более успешным при следующих условиях:

1. при условии создания специального комплекса упражнений, направленного на формирование умений и навыков межкультурной коммуникации на английском языке с учетом конкретных условий обучения языку, психологических закономерностей формирования умений межкультурной коммуникации на изучаемом иностранном языке, а также трудностей формирования умений и навыков межкультурной коммуникации на английском языке в азербайджанской аудитории специального вуза;

2. при условии создания речевой направленности и ситуативно-коммуникативной обусловленности процесса обучения английскому языку на продвинутом этапе языкового вуза;

3. при условии внедрения культурологического аспекта в процесс

обучения английскому языку в качестве необходимого и неотъемлемого компонента данного процесса;

4. при условии целенаправленного, последовательного, поэтапного и постепенного развития навыков межкультурной коммуникации на английском языке у студентов-азербайджанцев.

На основании рассмотрения лингводидактических, психологических и методических предпосылок нами была разработана методика обучения межкультурной коммуникации на английском языке в азербайджанской студенческой аудитории.

Предлагаемая система обучения межкультурной коммуникации на английском языке в азербайджанской аудитории специального вуза прошла экспериментальную проверку на III курсе факультета английского языка Азербайджанского университета языков. Сравнение данных в контрольных и экспериментальных группах убедительно свидетельствует в пользу последних, где в результате проведенного экспериментально-опытного обучения в значительной степени повысился уровень владения навыками речевого общения на межкультурном уровне. Результаты проведенного экспериментально-опытного обучения и проведенных постэкспериментальных срезов свидетельствуют в пользу правильности гипотезы диссертационного исследования, в соответствии с которой предполагалось, что целенаправленное, последовательное и поэтапное формирование навыков творческого использования активизируемых языковых единиц и речевых структур в условиях, в максимально возможной степени приближенных к условиям, где данный язык функционирует в качестве естественного средства общения, на основе активной речемыслительной деятельности студентов, способствует формированию адекватного, творческого, инициативного, спонтанного навыков речевого общения на интеркультурном уровне.

Следует отметить, что эффективность процесса обучения иностранному языку в значительной степени зависит от степени готовности учителей к внедрению нововведений. Не менее значимой является степень готовности студентов к их восприятию. Необходимо стимулировать благоприятное отношение к нововведениям. Следует при этом учесть, что многие практикующие учителя английского языка вполне довольны существующим состоянием дел и не хотят никаких изменений в существующей системе обучения языкам вообще, и английскому языку, в частности.

В *Заключении* говорится о том, что рассмотрение теоретических основ, а также характер допущенных студентами ошибок, совершаемых в процессе творческого речевого общения, содействовали выявлению моментов, представляющих потенциальную трудность в азербайджаноязычной аудитории, которые заслуживают первостепенного внимания. Данные практики преподавания и результаты проведенных предэкспериментальных констатирующих срезов свидетельствуют о необходимости уделения особого внимания языковым структурам и речевым образцам, не имеющим аналогов в родном языке обучаемых.

На основании проведенного исследования мы сочли возможным сформулировать следующие выводы:

1. Анализ учебников и учебных пособий, предназначенных для использования на старших курсах факультета английского языка, установил, что большинство упражнений носит языковой или условно-коммуникативный характер, не учитывает интерферирующее влияние родного (азербайджанского) языка обучаемых и реалии, в которых происходит обучение английскому языку, и не может обеспечить формирование адекватного умения межкультурной коммуникации. Определенное количество материалов страноведческого характера, содержащееся в действующих учебниках, не является достаточным ни в количественном, ни в качественном плане.

2. Данные предэкспериментального констатирующего среза свидетельствуют о низком уровне владения навыками использования активизируемого языкового и речевого материала в процессе творческого речевого общения на английском языке студентов-азербайджанцев продвинутого этапа.

3. Студенты-старшекурсники испытывают значительные затруднения в выделении наиболее значимых в смысловом отношении в процессе иноязычноречевого общения.

4. Значительное число ошибок, допускаемых студентами, является свидетельством того, что с увеличением лингвистического потенциала, изменением целевых установок и характера обучения на продвинутом этапе, одной из специфических особенностей которого является преобладание творческого, инициативного, спонтанного речевого общения на изучаемом иностранном языке, увеличивается и количество совершаемых старшекурсниками ошибок.

5. В подавляющем большинстве случаев обучаемые стремятся к максимальной трансформации базового нормативно-обусловленных

лингвистических единиц материала, что в определенной степени, может быть объяснено отсутствием у студентов личного интереса к предмету обсуждения. В целях стимуляции иноязычноречевой деятельности студентов и формирования у них навыков интеркультурного общения на изучаемом языке, необходимо обеспечить мотивацию, строить всю систему обучения иностранному языку, ориентируясь на потребности и интересы самих студентов. Обучение иностранному языку в значительной мере носит искусственный характер, обусловленный искусственностью учебного контекста, в котором находятся пользующиеся изучаемым языком только в аудиторных условиях студенты. Создание условий, в максимально возможной степени приближенных к тем, в которых данный язык функционирует в качестве естественного средства общения, может способствовать более эффективному обучению межкультурной коммуникации на английском языке.

6. Необходимо обеспечить условия для того, чтобы целенаправленное внимание студентов было сфокусировано на содержании речевого высказывания, чему может содействовать формирование у них высокоавтоматизированных, устойчивых, лабильных навыков использования активизируемого лингвистического материала и речевых структур как основы для формирования навыков и умений творческого речевого общения на интеркультурном уровне.

7. В условиях глобализации, когда одной из основных целей обучения языку становится формирование у студентов навыков межкультурной коммуникации, интеркультурное образование должно быть интегрировано в общий контекст обучения иностранному языку как специальности.

8. Без овладения интеркультурной компетенцией на нормативном уровне речь студентов, изучающих язык в профессиональных целях, будет неизбежно носить искусственный характер, обусловленной искусственностью условий, в которых происходит изучение языка. Культура и язык взаимосвязаны, изучение языка должно непременно сопровождаться изучением культуры, ассоциирующейся с данным языком. Изучение культуры, в свою очередь, не может и не должно ограничиваться приобретением знаний страноведческого характера, как это часто происходит в действительности. Для формирования у студентов “чувства языка”, понимания и чувствительности по отношению к культуре носителей языка, необходимо усвоение как вербального, так и невербального поведенческого кода, свойственного

носителям языка.

9. Данные проведенного предэкспериментального констатирующего среза и практика преподавания свидетельствуют о необходимости системной, последовательной, поэтапной работы по обучению студентов языкового вуза межкультурной коммуникации на изучаемом иностранном языке.

10. Анализ данных экспериментально-опытного обучения свидетельствует о целесообразности и эффективности предлагаемой методики и комплекса упражнений для обучения межкультурной коммуникации на изучаемом иностранном языке.

Основные положения диссертации отражены в следующих публикациях автора:

1. İngilis və Azərbaycan dillərində ümumi fonetik hadisələr haqqında // Humanitar elmlərin öyrədilməsinin aktual problemləri. Bakı: ADU, 2006, № 4, s. 20-23
2. İngilis dilində yarım sait səslər və onların kombinatorikasına dair // Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2006, № 6, s. 66-68
3. О значении обучения интеркультурному речевому общению в языковом вузе // Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2008, № 7, s. 405-408
4. О некоторых особенностях формирования социокультурной компетенции у студентов языкового вуза // Elmi əsərlər. Bakı: ARTPI, 2009, № 2, s. 106-108
5. О взаимоотношении языка и культуры в процессе изучения иностранных языков // Pedaqoji Universitet Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası. Bakı: ADPU, 2009, № 5, s. 281-285
6. Об обучении английскому языку как языку общения на глобальном уровне // Filologiya məsələləri. Bakı: Elm və təhsil, 2011, № 2, s. 118-122
7. О некоторых проблемах обучения интеркультурному общению на английском языке студентов языкового вуза // Filologiya məsələləri. Bakı: Elm və təhsil, 2011, № 8, s. 213-217
8. Роль культуры в обучении английскому языку как иностранному // Хабаршы. Астана: Казахский гуманитарно-юридический университет, 2012, № 1, s. 90-93
9. О внедрении нововведений в процессе обучения интеркультурному общению на английском языке студентов-старшекурсников / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri. V Respublika elmi-praktik konfransı. Bakı: ADU, 2012, s. 221-223.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

VƏFA VİDADI QIZI KARAKURT

İXTİSASI DİL OLAN ALİ TƏHSİL MÜƏSSİSƏSİ TƏLƏBƏLƏRİNƏ
İNGİLİS DİLİNDƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI NİTQ ÜNSİYYƏTİNİN
TƏDRİSİ METODİKASI

5801.01 – Təlim və tərbiyənin nəzəriyyəsi və metodikası
(ingilis dilinin tədrisi metodikası)

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2013

İş Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutunda yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: pedaqogika üzrə elmlər doktoru
Gülnar Cabbar qızı Hüseynzadə

Rəsmi opponetlər: pedaqogika üzrə elmlər doktoru
Dilarə Əbdül qızı İsmayılova

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Münəvvər Firudin qızı Məmmədova

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
İngilis dili və onun tədrisi metodikasına kafedrası

Müdafiə __30/11__ 2013-cü ildə saat _____-da Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.081 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı, R.Behbudov küç., 60.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2013-cü ildə göndərilmişdir.

D.02.081 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

Sevda Davud qızı Vahabova

IŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Tədris edilən xarici dildə mədəniyyətlərarası ünsiyyətin təlimi problemi müasir xarici dillərin tədrisi metodikasının ən aktual və hələ də kifayət qədər tədqiq edilməmiş məsələlərdən biridir. Müasir dövrdə tədris edilən xarici dildən mədəniyyətlərarası kommunikasiya məqsədilə istifadə etmək qabiliyyətinə malik olan mütəxəssislərin hazırlanması ali təhsilin qarşısında duran əsas problemlərdən biridir. İlk növbədə bu, beynəlxalq əlaqələrin yarandığı sahələrin genişlənməsi və ümumi qloballaşma prosesi ilə əlaqədardır. Bu da, dünyanın aparıcı dilləri, və ilk növbədə müasir dünyada əsas ünsiyyət vasitəsi olan ingilis dilinin tamamilə yeni tərzdə tədris edilməsini və dil öyrənən tələbələrin yeni keyfiyyətlərə yiyələnməsini tələb edir. Günün tələblərinə cavab verən mütəxəssislərin hazırlanması dildəşiyicilərinin mədəniyyəti, onların yaşadığı məkanda qəbul edilmiş müxtəlif ünsiyyət tərzləri, milli xarakter, məişət, təfəkkür, xalqın düşüncə tərzini ilə müəyyən dərəcədə tanışlığını nəzərdə tutur. Söhbət ingilis dilindən getdiyi halda, həmin dilin ana dili kimi istifadə edildiyi məkanı müəyyənləşdirmək olduqca çətinidir. Bu da problemi xeyli mürəkkəbləşdirir. Bu gün ali məktəb tələbələrinə mədəniyyətlərarası ünsiyyət vərdişlərinin aşılmasının vacibliyi, eləcə də xarici dilin mədəniyyətlərarası ünsiyyətin təlimində dil və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsi və qarşılıqlı asılılığın mövcudluğu şübhəsizdir.

Hazırkı dövrdə, xarici dillərin, ilk növbədə qlobal miqyasda əsas ünsiyyət vasitəsi olan ingilis dilinin öyrənilməsi mütləq dil və mədəniyyətin əlaqəli şəkildə öyrənilməsini nəzərdə tutur. Məlum olduğu kimi, hər hansı dilin əsas funksiyalarından biri dildəşiyicilərinin mədəniyyəti ilə bağlı olan informasiyanın olduğu kimi ötürülməsidir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, dil və mədəniyyət arasında olan qarşılıqlı əlaqənin mövcudluğu haqqında ilkin məlumat XVIII əsrə aiddir. Lakin məsələlərin məqsədyönlü şəkildə tədqiqi yalnız XX əsrin sonunda başlandı. Tamamilə haqlı olaraq dil müəyyən mədəniyyətlərin daşıyıcıları olan ayrı-ayrı etnosların xüsusiyyətlərini əks etdirən vahid ictimai-mədəni qurum hesab edilir. Dildəşiyicilərinin ənənələri, dərkətmə xarakteri və eləcə də davranış xüsusiyyətləri başlıca olaraq məhz onların dilində öz əksini tapır. Mədəniyyətlərin güzgüsü olan dildə yalnız insanı əhatə edən real həyat, hər hansı fərdin yaşadığı real mühit deyil, həm də dilin daşıyıcıları olan insanların ictimai şüurları, mentaliteti, milli xarakteri, ənənələri, mənəviyyəti, mənəvi dəyərlər sistemi əks etdirilir. Hər hansı dilin daşıyıcıları eyni zamanda müəyyən mədəniyyətlərin daşıyıcılarıdır. Müvafiq olaraq dilin təlimi

zamanı kulturoloji aspektin nəzərə alınması xarici dil və həmin dildə adekvat nitq ünsiyyətinin təliminin uğurlu şəkildə həyata keçirilməsinin zəruri şərtlərindən biridir. Dillərin öyrənilməsinin həmin dillərdə danışan xalqların mədəniyyətləri ilə ayrılmaz vəhdətdə həyata keçirilməsinin zəruriliyi və məqsədəuyğunluğu xarici dillərin müxtəlif xalqların və mədəniyyətlərin təmsilçiləri arasında kommunikasiya vasitəsi kimi mənimsənilməsinin əsas məqsədlərindən biri olmalıdır. Beləliklə, hər hansı xarici dilin öyrənilməsi yalnız iki dilin əlaqəsi deyil, eyni zamanda müvafiq, çox vaxt bir-birindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqli olan mədəniyyətlərin əlaqəsini nəzərdə tutur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, tədris edilən xarici dildə mədəniyyətlərəsi kommunikasiyanın öyrədilməsi kifayət qədər mürəkkəb məsələdir.

İxtisası dil olan fakültələrdə xarici dil təliminin əsas kommunikativ məqsədlərindən biri tələbələrə tədris edilən xarici dildən mədəniyyətlərəsi səviyyədə istifadə etmək bacarığının aşılmasıdır.

Son illərdə nəşr edilmiş metodik ədəbiyyatlarda mədəniyyətlərəsi ünsiyyətin təliminə dair həsr edilmiş tədqiqat işlərinin mövcudluğunu qeyd etmək lazımdır. Alptekin C., Berns M., Bliss İ., Byram M., Ellis L., Harrison B., Jong W.J.de., Kramsch C., Neuner L., Van Essen A.F. və s. tədqiqatlarında ingilis dilinin mədəniyyətlərəsi kontekstdə öyrədib-öyrənilməsinin müxtəlif aspektləri tədqiq edilir və mədəniyyətlərəsi kontekstdə ingilis dilində adekvat nitq ünsiyyəti təliminin kifayət qədər mürəkkəb bir problem olduğu vurğulanır.¹

İngilis dilinin qlobal miqyasda “lingua franca” (ünsiyyət dili) kəsb etdiyi xüsusi rolu və hal-hazırda ingilis dilinə yiyələnmiş, həmin dildən ünsiyyət məqsədləri ilə istifadə edən və müxtəlif qitələrdə yaşayan insanların sayı 700 milyona çatdığını nəzərə alaraq, ixtisası dil olan

¹ Alptekin C. Target Language Culture in ELT Materials. ELT journal, 1993, 47, 2, p. 136-143; Berns M. Context of Competence Social and Cultural Considerations in Communicative Language Teaching. New York: Plenum Press, 1990; Bliss I. Intercultural Education and the Professional Knowledge of Teachers. In: European journal of Teacher Education, 1990, vol. 13, N3; Byram M., Morgan C. and Colleagues. Teaching and Learning Language and Culture. Clevedon, 1994; Harrison B. (ed.) Culture and the Language Classroom. 1990; Jong W.N.de. Open Frontiers. Heinemann, 1996, 118 p.; Kramsch C. Context and Culture in Language Teaching. Oxford University Press, 1993; Neuner L. Socio-Cultural Framework for communicative Teaching and Learning of Foreign Languages at the School Level. Strasbourg: Council of Europe; Van Essen A.J. English – a World Language. 1991, vol. 1, N 2, p. 6-13.

tələbələrin mədəniyyətlərarası kontekstdə adekvat şəkildə ünsiyyət qurma bacarığının tələbələrə aşılması istiqamətində xüsusi, məqsədyönlü şəkildə işin təşkil edilməsi zəruriyyəti meydana çıxır.

Lakin qeyd edilməlidir ki, mədəniyyətlərarası ünsiyyət probleminə böyük marağın olmasına baxmayaraq gələcək mütəxəssislərə ingilis dilində mədəniyyətlərarası kommunikasiya təliminin əhəmiyyəti və vacibliyini həm metodist, həm də fəaliyyətdə olan ingilis dili müəllimlərinin lazımı qədər dəyərləndirməməsi müşahidə edilir. Təəssüflə qeyd edilməlidir ki, xarici dili öyrənən tələbələrin qarşısında qoyulan başlıca məqsəd linqvistik biliklərin mənimsənilməsi və onların elementar səviyyədə kommunikativ vərdislərə yiyələnmələridir. Lakin ixtisası dil olan ali məktəblərin məzunları qarşısında qoyulan tələblərə uyğun olaraq onların nitqi linqvistik cəhətdən savadlı olan dil daşıyıcılarının səviyyəsinə mümkün qədər uyğun olmalıdır. Bu da, öz növbəsində, həm dil daşıyıcıları, həm də ingilis dilindən ünsiyyət məqsədləri ilə istifadə edən digər mədəniyyətlərin təmsilçiləri olan insanlarla müxtəlif situasiyalarda adekvat tərzdə ünsiyyət qurmaq bacarığına yiyələnməyi nəzərdə tutur. Beləliklə, mədəniyyətlərarası təhsil dil mütəxəssislərinin hazırlanması prosesinin ayrılmaz tərkib hissəsini təşkil etməlidir. Bununla bərabər nəzərə almaq lazımdır ki, tələbələrə tədris edilən dildə mədəniyyətlərarası kommunikasiya vərdislərinin aşılması istiqamətində iş dil fakültələrində irəli sürülən və ayrı-ayrı dil fakültələrində irəli sürülən məqsədlərdən keyfiyyətə köklü şəkildə fərqli olan məqsədləri nəzərə almaqla təşkil edilməli, və məqsədyönlü xarakter daşmalıdır. Məlum olduğu kimi, ixtisası dil olan ali məktəblərdə xarici dil tədrisinin əsas məqsədi tələbələrdə nitqin adekvatlığı, sərbəstliyi, səlisliyi və düzgünlüyünün ən yüksək səviyyədə inkişaf etdirilməsindən ibarətdir. Lakin, təcrübə yuxarı kurs tələbələrində ingilis dilində mədəniyyətlərarası ünsiyyət bacarıqlarının aşağı səviyyədə olduğunu göstərir. Bu isə, ixtisası dil olan ali məktəblərdə mədəniyyətlərarası təhsil istiqamətində məqsədyönlü fəaliyyətin əməli tətbiqinin olmadığının nəticəsi ehtimalına gəlməyə imkan verir.

Dil fakültələrinin azərbaycandilli qruplarında xarici dildə (ingilis dilində) mədəniyyətlərarası ünsiyyət təlimi metodikasının işlənilməməsi, xüsusi dərslük vəsaitlərinin olmaması istifadə edilən dərslük və dərslük vəsaitlərində mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın tapşırıq və çalışmaların olmaması, tədqiqat işimizin mövzusu dil olan ali məktəbdə təhsil alan azərbaycanlı tələbələrə ingilis dilində mədəniyyətlərarası ünsiyyət bacarığının formalaşdırılması probleminin aktuallığını şərtləndirir.

Tədqiqatın obyektı. Yuxarı kurs tələbələrində ingilis dilində mədəniyyətlərarası

yətlərərası ünsiyyətin vərdiş və bacarıqlarının formalaşdırılması prosesidir.

Tədqiqatın predmeti mədəniyyətlərərası ünsiyyətin təlim metodikasının nəzəri və praktik tədqiqidir.

Tədqiqatın məqsədi ixtisası dil olan ali məktəbin yuxarı kurslarında təhsil alan tələbələrə ingilis dilində mədəniyyətlərərası ünsiyyət bacarıqlarının aşılması elmi cəhətdən əsaslandırılmış tapşırıq və çalışmaları sisteminin işlənilib hazırlanması və təklif edilən tapşırıq və çalışmaları sisteminin səmərəliliyinin eksperimentdə yoxlanılmasıdır.

Tədqiqatın fərziyyəsi. İxtisası dil olan ali məktəb tələbələrinə xarici dildə (ingilis dilində) mədəniyyətlərərası ünsiyyətin öyrədilməsinə yönəlmiş təlim sisteminin tələbələrdə həm dil daşıyıcıları, həm də ingilis dilindən təbii ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə edən, lakin dil daşıyıcısı olmayan insanlarla ünsiyyətə girmək və ünsiyyət qurmaq bacarıqlarının məqsədyönlü və ardıcıl şəkildə formalaşdırılması və bütövlükdə xarici dilin təlimi sisteminin yalnız ana dili və tədris edilən xarici dil sistemlərinin qarşılıqlı əlaqəsi və qarşılıqlı təsiri deyil, həm də müvafiq mədəniyyətlərin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla qurulduğu halda, daha səmərəli nəticələrin əldə edilməsi ehtimalı əhəmiyyətli dərəcədə artmış olur.

Tədqiqatın məqsədinə və fərziyyəsinə əsasən, aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir:

1. ixtisası dil olan ali məktəb tələbələrinə ingilis dilində mədəniyyətlərərası ünsiyyət təliminin linqvo-didaktik əsaslarının öyrədilməsi;

2. mədəniyyətlərərası ünsiyyətin daha səmərəli şəkildə təlimini təmin edən motivləşdirici şərtlərdən biri kimi təlim prosesinin tələbələrin maraqlı, ehtiyac və tələbatlarını nəzərə almaqla təşkil edilməsi prinsipinin irəli sürülməsi;

3. mədəniyyətlərərası kommunikasiyanın təlimi məqsədlərinə uyğunluq dərəcəsini müəyyənləşdirmək məqsədilə istifadə edilən dərslər və dərslər vəsaitlərinin metodik təhlilinin aparılması;

4. azərbaycanlı tələbələrin ingilis dilində mədəniyyətlərərası kommunikasiya bacarıqlarına yiyələnərkən rast gəldikləri çətinliklərin tipologiyasının hazırlanması, onların aradan qaldırılması və qarşısının alınması yollarının metodik cəhətdən əsaslandırılması;

5. nitq davranış mədəniyyətinə yiyələnmə kriteriyalarının ingilis dilində mədəniyyətlərərası səviyyədə ünsiyyət bacarığının əsas komponentlərindən biri kimi müəyyənləşdirilməsi;

6. tədris edilən xarici dildə (ingilis dilində) adekvat mədəniyyətlərərası ünsiyyətin öyrədilməsinə yönəldilmiş tapşırıq və çalışmaları sisteminin işlənilib hazırlanması;

7. təklif edilən metodikanın səmərəliliyinin yoxlanılması.

Tədqiqatın metodoloji əsasları. Dissertasiya işində aşağıdakı metodlardan istifadə edilmişdir:

- mədəniyyətlərarası kommunikasiya üzrə nəzəri linqvistik, metodik və psixoloji ədəbiyyatın təhlili;

- yuxarı kurs tələbələrinin mədəniyyətlərarası kontekstdə ünsiyyət bacarığına yiyələnmə səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi;

- ingilis dilində mədəniyyətlərarası ünsiyyətin daha yaxşı (optimal) təlim yollarının müəyyənləşdirilməsi məqsədilə tələbə və müəllimlərlə söhbət və məsləhət saatlarının keçirilməsi;

- işlənib hazırlanmış metodika və mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın təliminə yönəldilmiş tapşırıq və çalışmalar kompleksinin səmərəliliyinin yoxlanılması məqsədilə eksperimental tədrisin həyata keçirilməsi;

- eksperimental tədrisin nəticəsində əldə edilmiş nəticələrin keyfiyyət və kəmiyyət cəhətdən təhlili.

Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, burada dilçilik və metodiki ədəbiyyatda, ilk dəfə olaraq, tədris edilən xarici dil (ingilis dili və tələbələrin ana dili olan Azərbaycan dilinə) müvafiq olan mədəniyyətlərdə mövcud olan və dildən ünsiyyət məqsədilə istifadə edən insanlarda verbal və qeyri-verbal davranış kodunun formalaşmasına bilavasitə təsir göstərən oxşar və fərqli xüsusiyyətlər aşkar edilmiş, ixtisası dil olan ali məktəblərdə ingilis dilində mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın tədrisi xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilmişdir.

Azərbaycan Dillər Universitetinin tələbələrində mədəniyyətlərarası kommunikasiya bacarığının formalaşdırılmasının əsas mərhələləri müəyyənləşdirilmiş, dil fakültələrində mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın təlimi məqsədilə işlənmiş tapşırıq və çalışmalar sistemi sınaqdan keçirilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. Müasir təhsil sistemində mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın təlimini həyata keçirməklə, dil və mədəniyyət arasında əlaqələri, şəxsiyyətin formalaşmasında dilin rolunu tədqiq etməklə, xarici dildə mədəniyyətlərarası ünsiyyət bacarıqlarının məqsədyönlü, ardıcıl şəkildə inkişaf etdirilməsinin nəzəri əsaslarının müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. İşlənmiş metodikanın əsasında metodik tövsiyələr və ixtisası dil olan ali məktəblərin yuxarı kurslarında ingilis dilində mədəniyyətlərarası ünsiyyətin təliminə yönəlmiş tapşırıq və çalışmalar sisteminin yaradılmasından ibarətdir. Tədqiqat işinin nəticələri başqa ali məktəblərin dil fakültələrində ingilis dilinin tədrisi prosesində istifadə edilə bilər. Təklif edilən metodika digər xarici dillərin azərbay-

candilli auditoriyada tədrisi zamanı istifadə oluna bilər.

Qloballaşma dövründə ixtisası dil olan ali məktəb tələbələrinə adekvat mədəniyyətlərarası ünsiyyətin təlimi problemi olduqca vacib lakin kifayət qədər tədqiq edilmiş və hələ də həllini tapmamış məsələlərdən biridir. Bu cür şəraitdə azərbaycanlı tələbələrə ingilis dilində mədəniyyətlərarası ünsiyyətin təliminə yönəldilmiş və elmi cəhətdən əsaslandırılmış metodik sistemin işlənilib hazırlanması olduqca zəruri bir məsələyə çevrilir.

İxtisası dil olan ali məktəblərdə adekvat ünsiyyətin təliminin linqvo-didaktik əsaslarının təhlili nəticəsində azərbaycanlı tələbələrə tədris edilən mədəniyyətlərarası kommunikasiya bacarıqlarının aşılmasına yönəldilmiş sisteminin yaradılmasının əsas prinsipləri müəyyənləşdirilir.

Təsdiqedicə eksperimentin nəticələrinin təhlili onu deməyə əsas verir ki, ingilis dilində mədəniyyətlərarası ünsiyyətin təliminin uğurlu şəkildə həyata keçirilməsi yalnız qloballaşma şəraitində ingilis dilinin müstəsna rolunun və əhəmiyyətinin, eləcə də dillərin tədrisində mədəniyyətin oynadığı rolun nəzərə alınması, və mədəniyyətlərarası təlimin ümumilikdə dilin tədrisi prosesinə inteqrasiya edilməsi şərtilə baş verə bilər.

Tədqiqatın aprobasiyası. Keçirilən təsdiqedicə eksperimentin nəticələri mədəniyyətlərarası səviyyədə nitq ünsiyyətinin kontekstini təmin edən bir sıra sosio-mədəni amillərin səbəbindən meydana çıxan problemlərin olduğunu sübut edir. Deyilənləri nəzərə almaqla ixtisası dil olan ali məktəblərin yuxarı kurs tələbələrinə ingilis dilində mədəniyyətlərarası ünsiyyətin öyrədilməsinə yönəldilmiş kommunikativ xarakterli motivləşdirici tapşırıqlar sistemi işlənilib hazırlanmışdır. İstifadə edilən dərslik və dərs vəsaitlərinin təhlili bu vasitələrdə tələbələrə mədəniyyətlərarası ünsiyyət vərdislərinin aşılmasına yönəldilmiş materialların, o cümlədən tapşırıq və çalışmaların olmadığını göstərdi. Təklif edilən metodik sistem 3 il ərzində (2009-2010; 2010-2011; 2011-2012 tədris illəri ərzində) Azərbaycan Dillər Universitetinin III kursunda sınaqdan keçirilmişdir. Tədqiqatın nəticələri Azərbaycan Təhsil Problemləri İnstitutunun iclaslarında müzakirə edilmiş və müsbət qiymətləndirilmiş, eləcə də respublikada və xaricdə dərc olunan elmi jurnallarda və konfrans tezislərində öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiya işi giriş, iki fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, onun işlənmə dərəcəsi, elmi yeniliyi, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, tədqiqat işinin obyekt və predmeti, onun məqsəd və vəzifələri, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, dissertasiyanın strukturu şərh olunur.

Birinci fəsil *“İxtisası dil olan ali məktəb tələbələrinə ingilis dilində mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın tədrisinin nəzəri əsasları”* adlanır. Bu fəsil üç yarımfəsildən ibarətdir. Birinci yarımfəsil *“İngilis dilində mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın təlimində mədəniyyətin rolu”* adlanır.

Ümumi qloballaşma və dünyada baş verən inteqrasiya prosesi müxtəlif sahələr arasında mədəniyyətlərarası əlaqələrin intensiv şəkildə inkişaf etdirilməsi ilə müqayisə edilir. Bununla əlaqədar olaraq mədəniyyətlərarası səviyyədə nitq ünsiyyəti problemi ön plana çəkilir. Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq əlaqələrin qurulması və möhkəmləndirilməsi əhəmiyyətli dərəcədə iqtisadi və mədəni sərhədlərin genişlənməsi ilə şərtləndirilir və zəruriyyət statusu kəsb etmiş olur.

İctimai olan mədəniyyətlərarası kommunikasiya müasir dünyada mövcud olan bir çox ölkələrin və regionların texnologiya sahəsində inqilabi xarakter daşıyan dəyişikliklərin ümumi qloballaşma dövründə iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsi səbəbindən baş verir. Baş verən dəyişikliklər nəticəsində müxtəlif mədəniyyətlərin təmsilçiləri arasında hərtərəfli əlaqələrin intensivliyi əhəmiyyətli dərəcədə artmış və artmaqdadır. Mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın əsas amili onun tətbiqi xarakteridir. Belə ki, qloballaşma şəraitində professional və ictimai mədəniyyətlərarası kommunikasiya şəraitində əsas amillər iqtisadiyyat, təhsil elm və turizmdir. Məlum olduğu kimi, bu gün ingilis dili dünyada əsas ünsiyyət dili olduğu halda, bu dilin özü qlobal miqyasda kommunikasiya vasitəsinə çevrilməyib. Ümumiyyətlə, bu gün ingilis dili və onun təliminə bağlı olan hər şey beynəlxalq xarakter kəsb edir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, son zamanlar qlobal miqyasda ingilis dilinin təlimi sahəsində əhəmiyyətli dəyişikliklər baş verib. Belə ki, dildən ədəbiyyata, dildən dili öyrənən şəxslərə xüsusi diqqətin köçürülməsi müşahidə edilir. Onu da vurğulamaq lazımdır ki, dillərin öyrədilməsi və öyrənilməsində bilavasitə olan məqsədləri bir çox insanlar, ənənəvi olaraq, tədris edilən xarici dildə orijinal ədəbiyyatları oxumaq imkanını əldə etməkdə görürlər. Ədəbiyyatları orijinalda oxumaq imkanına yiyələnmək xarici dil tədrisinin əsas məqsədi kimi irəli sürülürdü. Bu da XIX əsrdə ölü dillər olan latın və yunan dillərinin təlimi modelinin digər xarici dillərin tədrisinə heç bir dəyişiklik etmədən köçürülməsi ilə

əlaqədardır. Uzun müddət ərzində tələbələrə dilin qrammatikası, leksikası və fonetikasının, yəni dil sisteminin öyrədilməsi xarici dillərin tədrisində başlıca məqsəd kimi irəli sürülürdü. Bu zaman bilavasitə dilin mənimsənilməsi deyil, linqvistik biliklərin tələbələr tərəfindən əldə edilməsinə üstünlük verilirdi. Dildəyiyyətləri ilə bilavasitə əlaqələrin yaradılması imkanlarının praktik olaraq mövcud olmadığı halda bu cür vəziyyətə bəraət qazandırılırdı, və bu yanaşma qənaətbəxş hesab edilirdi. Lakin, xarici dilin öyrədilməsinin baş verdiyi sosial mühitin dəyişməsi istər-istəməz dilin öyrənilməsi məqsədlərinin dəyişməsinə gətirib çıxarır. Beləliklə də, dilin təlimi sisteminin dəyişdirilməsi, günün tələblərinə cavab verən və qoyulan məqsədlərə nail olmadığını təmin edə bilən yeni, daha səmərəli metod və üsulların işlənməsinə böyük ehtiyac duyulur.

İkinci yarımfəsil *“Qloballaşma dövründə kommunikasiyanın səmərəli təliminin əsas şərtlərindən biri mədəniyyətlərarası komponentin təlim prosesinə daxil edilməsidir”* adlanır.

İngilis dilinin daşıyıcıları, eləcə də ingilis dilindən ünsiyyət məqsədilə istifadə edən, lakin dildəyiyyətləri olmayan insanlarla hərtərəfli əlaqələrin qurulması imkanlarının yaranması tədris edilən dildə adekvat nitq ünsiyyəti vərdişlərinin tələbələrə aşılmasının zəruriyyəti məsələsi təkidlə meydana çıxır. Müvafiq olaraq xarici dillərin mövcud təlimi sistemi ilk növbədə ingilis dilinin təlimi sisteminə ciddi, radikal xarakterli dəyişikliklərin tətbiq edilməsi zəruriyyəti yaranır. Bu gün hər hansı xarici dil təlimində əsas məqsəd kommunikativ cəhətdən səriştəli və linqvistik cəhətdən həssas olan mütəxəssislərin hazırlanmasıdır.

Dillərin tədrisi sahəsində mövcud vəziyyətdən danışarkən, onun əhəmiyyətli dərəcədə xarici dillərin tədrisi sisteminə dəyişikliklərin tətbiqi problemi onu təkidlə irəli sürən mütəxəssislərin fəaliyyəti ilə bağlıdır. İlk növbədə, Maykl Uestin adı ilə bağlı olan xarici dilin leksikasının prioritet vəziyyəti uğrunda olan hərəkəti, eləcə də H.Palmer və A.S.Hornbi ilə bağlı olan ingilis dilində məna strukturlarının inkişaf etdirilməsi uğrunda hərəkət və 70-cı illərin əvvəllərində yaranmış ESP-in (ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə təlimi) hərəkətini qeyd etmək lazımdır. Baş verən dəyişikliklərin hamısı xarici dil təlimində əsas məqsədin orijinalda ədəbiyyatların oxunulması olduğu ideyalarının aradan qaldırılması istiqamətində cəhdlər idi. Bu da, nəticə etibarilə, əsas diqqətin tədris edilən xarici dildə kommunikativ kompetensiyanın formalaşdırılmasına yönəldilməsinə gətirib çıxartdı. Lakin problemi araşdıran tədqiqatçıların fikrincə, intellektual sahədə baş verən dəyişikliklər üç bir-birindən tamamilə fərqli olan mənbələr üzərində qurulur. İlk növbədə, bu bilavasitə dilçilik və sosiolinqvistikanın prioritet

inkişaf etdirilməsi ilə bağlıdır. Bunun nəticəsi olaraq dilin təbiəti haqqında məlumatlılığın səviyyəsinin artırılması baş verir. Qismən bu çoxsaylı müxtəlif dialektlər və üslubların mövcudluğunun tanınması istiqamətində hərəkətlərin sayəsində baş verir. Əsasən də bu sosiolinqvistikanın inkişaf etdirilməsində baş verir. İlk əsas dəyişiklik hər bir dilin unikal, və eyni zamanda yeganə bir dil olduğu ilə bağlıdır. İkincisi isə dilçiliyə heç bir aidiyyəti olmayan, və XIX və XX əsrin əvvəllərində sənaye cəhətdən inkişaf etmiş ölkələr və dünyanın digər ölkələri arasında olan nisbətən dəyişməsi ilə bağlıdır. 1970-ci illərdə ingilis dilinin tədrisində baş verən dəyişikliklərin və yeniliklərin əksəriyyəti prosesdə iştirak edən tərəflərin yaradıcılıq qabiliyyəti, fəaliyyəti və təxəyyülü deyil, o vaxta qədər artıq ingilis dilinə ehtiyacı olan insanların beynəlxalq miqyasda bazarının yaranmasıdır. Xarici dillərin tədrisi sahəsində mütəxəssislər, xarici dil müəllimləri, proqram və dərslik tərtibatçıları, dil öyrənən tələbələrin ehtiyac və tələbatlarının təhlili ilə məşğul olan insanlar, ingilis dilinin öyrənilməsinə böyük maraq müşahidə edilən sahələrdən olan təşkilatlar və eləcə də nəşriyyatlar müvafiq şəkildə öz münasibətlərini göstərdilər. 80-ci illərdə ideyaca zəngin olan 70-ci illərdə irəli sürülən fikirləri dərk etmək çəhdləri edilirdi. Beləliklə, xarici dillərin tədrisi sahəsində baş vermiş dəyişikliklərin ikinci səbəbi-iqtisadi xarakterli dəyişikliklərdir. Bu da onu deməyə əsas verir ki, dilçilik və sosiolinqvistikanın inkişafı ilə bərabər dillərin tədrisinə kommunikativ yanaşmanın tətbiqinə səbəb olan əsas amillərdən biri iqtisadi canlanma oldu. Cavab tələb edən suallar meydana çıxmağa başladı. Dil kimin mənafeələrinə, maraqlarına xidmət edir? Dil – bilik, bilik – qüvvədirsə, hansı dillərin tədris edilməsi və dillərin necə tədris edilməsi haqqında qərarı kim verməlidir? Cavab tələb edən suallar sırasına dil daşıyıcısı anlayışının kimin üçün sərfəli olduğu və s. bu kimi suallar aid edilir.¹ Məqsədlərin və ideologiyaların müxtəlifliyi ingilis dilinin yerinə yetirdiyi, bildiyi, siyasi və ictimai rollarının tanındığı halda ingilis dilinin kimə mənsub olduğu barəsində sual xüsusi əhəmiyyət kəsb etmiş olur. Ümumi qloballaşmanın baş verdiyi müasir dövrdə tələbələrdə hər vaxt, hər kəslə, istənilən şəraitdə tədris edilən xarici dildə adekvat şəkildə ünsiyyət qurmaq qabiliyyətinin formalaşmasına meylin olduğu müşahidə edilir. Dövrün tələblərinə uyğun olaraq, kommunikativ kompetensiya anlayışına xüsusi diqqət yetirilir. Kommunikativ kompetensiya isə insanların o cümlədən müxtəlif mədəniyyətlərin təmsilçiləri olan insanların bir-biri ilə

¹ Cameron D. et al. Researching language: Issues of power and method. London: Routledge, 1992, p. 27.

adekvat şəkildə ünsiyyətə girmək qabiliyyəti kimi başqa düşülür. Bu da dil və insanların mədəni mənsubiyyəti arasında olan qarşılıqlı münasibət probleminin aktuallığı şərtləndirir.

Üçüncü yarımfəsil *“Tədris edilən xarici dildə kommunikativ kompetensiyanın formalaşdırılması kontekstində mədəniyyətlərarası kompetensiyanın formalaşdırılması”* adlanır. Dil və mədəniyyət arasında olan qarşılıqlı asılılığın və hər hansı dilin təlimi prosesində kulturoloji amilin nəzərə alınmasının zəruriyyəti haqqında danışarkən, bu problemə dair fikir yekdilliyinin olmadığı qeyd edilməlidir. Elə bir fikir mövcuddur ki, insanları köklərindən ayıraraq beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş normalara riayət etməyə yönələn hər hansı hərəkət onlara müəyyən dərəcədə qeyri stabilləşdirici təsir göstərmiş olar. Lakin iki dilə mükəmməl dərəcədə yiyələnməklə, insanlarda istər-istəməz iki mədəniyyətə mənsub hissini nəzərə alaraq, həmin prosesin qaçılmaz olduğundan qəbul etmək lazımdır.

Bu gün ingilis dili həm Avropa birliyinə daxil olan ölkələrdə, həm bütün dünyada əsas vasitə kimi geniş surətdə istifadə edilir. İngilis dilinin malik olduğu və bu dilin dünyada ən çox öyrənilən dil olduğunu məhz bununla izah etmək olar. Hal-hazırda ingilis dili vasitəsilə dünyanın hər yerində yaşayan insanlar informasiya texnologiyalarından istifadə etmək imkanını əldə etmiş olurlar. Onu da demək lazımdır ki, informasiyanın əldə edilməsi informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə ingilis dilinin təlimi üsullarının xeyli dərəcədə səmərələşdirilməsini təmin etmək mümkündür. Bu da, xarici dilin tədrisi ilə əlaqəli olan biliklərin daha səmərəli şəkildə istifadə edilməsi üçün şərait yaratmış olur.

Texnologiya sahəsində baş verən dəyişikliklərin, dünyada baş verən ictimai və siyasi hadisələrin xarici dillərin tədrisi arasında olan qarşılıqlı əlaqənin mövcudluğu danılmazdır. Vasitəçi funksiyasını yerinə yetirən beynəlxalq dillər olan tələbat daimi olduqda danılmaz bir həqiqətdir. Məhz, bu səbəbdən dillərin öyrənilməsi problemi aktual olaraq qalır. Onu da nəzərə almaq vacibdir ki, xarici dilin təliminə yönəldilmiş hər hansı sistem mütləq tələbələrin qarşısında qoyulan məqsədlərə uyğun olmalı, və onların ehtiyac, tələbat və maraqlarını nəzərə almaqla qurulmalıdır.

Vavilon qülləsi haqqında olan qədim əfsanədə dillərin insanlara onları bir-birindən ayırmaq məqsədilə göndərildiyi barədə bəhs edilir. Müxtəlif xalqların dillərinin biri-birindən fərqli olduğuna əsaslanan dillərin insanları bir-birindən ayırması haqqında ideya sosiolinqvistika səviyyəsində araşdırıla bilər: dialektlərin mövcudluğu, insanların müxtəlif ictimai qruplara aid olması və s. Digər tərəfdən müxtəlif milli mənsubiyyəti olan insanlar arasında nitq vasitəsilə ünsiyyət prosesini mümkün edən dillər

insanları, əksinə birləşdirir. Tədqiqatçıların fikrincə, hər bir xalqın təmsilçiləri yalnız öz dillərində danışmaq haqqında qərara gələrsə, ünsiyyət və qarşılıqlı anlaşma həqiqətən də qeyri-mümkün olar, bu da müxtəlif xarakterli münaqişələrin yaranmasına gətirib çıxarar. Müxtəlif milli mənsubiyyəti olan insanlar beynəlmillə səviyyədə ünsiyyət qurmaq məqsədilə istifadə edilərək dillərin müəyyənləşdirilməsi zəruriyyəti haqqında razılığa gəlmək vacibdir. Bu cür razılığın əldə edilməsi müstəsna olmadan bütün xalqların mənafeələrinə qulluq edir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, tam təbii olaraq, beynəlmillə səviyyədə ünsiyyət dil vasitəsi kimi istifadə edilən sayca çoxluq təşkil edən insanlar tərəfindən istifadə edilən dillər olacaq. Lakin, özünün milli mənsubiyyətini, eləcə də, bu və ya digər mədəniyyətə mənsub olduqlarını dərk etmək üçün, ana dilini və təmsilçiləri olan mədəniyyəti dərindən bilmək olduqca vacibdir.

Dillərin öyrədilməsi və öyrənilməsi sahəsində fəaliyyət göstərən mütəxəssislərin əsas məqsədi insanlara öyrənilən xarici dildə nitq ünsiyyəti qurmaq qabiliyyətini aşılamaqla onları birləşdirməkdir. Hal-hazırda ingilis dili global səviyyədə aparıcı ünsiyyət vasitəsidir. Problemi araşdıran tanınmış tədqiqatçılar tamamilə haqlı olaraq başqa dillər və başqa xalqların mədəniyyətinə hörmətlə yanaşmağın vacibliyini vurğulayır. Müxtəlif dilin tədrisində əsas məqsəd kimi başqa xalqların mədəniyyətinin xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinin əhəmiyyətini qeyd edir. O vaxtdan bəri, mədəniyyətin öyrənilməsi xarici dil müəllimlərinin hazırlanması məqsədilə tərtib edilmiş proqram və dərsliklərə tədris edilən dilin mədəniyyəti ilə bağlı olan materiallar daxil edilir. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, sözü gedən məsələ həmişə diskussiya predmeti olub və bu gün də mübahisə doğuran problemlərdən biri olaraq qalır. Mədəniyyətin rolu və xarici dilin kulturoloji aspektinin öyrədilməsinə ayrılan yerin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə, hal-hazırda ingilis dilinin tədrisi sahəsində baş verən proseslərə nəzər salmaq lazımdır.

Qeyd edilməlidir ki, təhsil sahəsində baş verən dəyişiklikləri müşayiət edilən siyasi-iqtisadi dəyişikliklərin baş verdiyi zamanda iki əsas istiqamət işlənib hazırlanmışdır. Bir tərəfdən ingilis dilini beynəlxalq səviyyədə istifadə etmək məqsədilə, mədəniyyətlərarası kommunikasiya vasitəsi kimi öyrənilməsi şəraitdə nitqin qrammatik cəhətdən düzgünlüyü dilin mənimsənilməsinin əsas göstəricisi hesab edilmir. Bu mövqeyə əsaslanaraq, ünsiyyət qurmaq bacarığı yalnız qismən qrammatik qaydaların mənimsənilməsi səviyyəsindən asılıdır. Əhəmiyyətli olan həmin qaydaların ümumi pragmatik kompetensiyaya komponentlərdən biri qismində daxil etmək qabiliyyətidir. Mənimsənilmiş qaydaların bilavasitə şəxsiyyətlərarası ünsiyyət prosesində lazımı səviyyədə tətbiq etmək qabiliyyətinin formalaşması da, olduqca

vacibdir. Şəxsi amillərin kommunikasiya prosesinə olan təsiri də danılmazdır. Xarici dillərin tədrisi prosesinə kulturoloji aspektin daxil edilməsinə gəldikdə, belə bir fikir mövcuddur ki, Böyük Britaniya və ABŞ kimi ölkələrlə kifayətlənmək heç də düzgün olmazdı. Xarici dil tədrisinin əsas məqsədi dil və nitq vərdişlərinə yiyələnmək və linqvistik biliklərin mənimsənilməsi deyil, tələbələrdə öyrənilən dildə kommunikasiya qabiliyyətinin formalaşdırılması olduğu halda, kommunikativ yanaşmanın prinsiplərinə uyğun olaraq əsas məqsəd tədris edilən xarici dildə adekvat kommunikasiya bacarığının formalaşdırılmasıdır. Tələbələrdə kommunikasiya prosesində iştirakçı olan tərəflərin mənimsənilmiş leksik potensialdan istifadə etməklə və onlarda səhv etmək qorxusu olmadan öyrənilən dildə əminliklə ünsiyyət qurmaq qabiliyyətinin formalaşdırılmasına üstünlük verilir.

Problemi araşdıran tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, dili öyrənən şəxslər dil və nitq vahidlərindən informasiya, fikir və ideya mübadiləsi məqsədilə istifadə edə bilmədiyi halda linqvistik biliklərin mənimsənilməsi tamamilə mənasız və nəticəsi olmayan bir prosesə çevrilmiş olur.

Məlum olduğu kimi, hər hansı bir dilin tədrisində əsas məqsəd həmin dildə adekvat şəkildə ünsiyyət qurmaq qabiliyyətinin formalaşdırılmasıdır. Ənənəvi olaraq kommunikativ kompetensiyanın sosio-mədəni komponentinin tələbələrə aşılmasına kifayət qədər diqqət yetirilməyib. Burada əsas səbəb dilin mükəmməl şəkildə mənimsənilməsinin mütləq müvafiq mədəniyyətin dərk edilməsi ilə müşayiət edilməsi ideyasıdır. Zənnimizcə, bu fərziyyə həqiqətə uyğun deyil. Xarici dilin eyni mədəni mənsubiyyəti olan insanlara tədris edildiyi şəraitdə diqqət əsasən həm dil daşıyıcıları, həm də mədəniyyətlərarası səviyyədə ünsiyyət məqsədləri ilə həmin dildən istifadə edən digər mədəniyyətlərin təmsilçiləri olan insanlara mədəniyyətlərarası ünsiyyət bacarığının aşılmasına yönəldilməlidir.¹

Xarici dildə kommunikasiya prosesini mürəkkəbləşdirən və onu xeyli dərəcədə çətinləşdirən leksik, qrammatik və tələffüz səhvlərindən fərqli olaraq, sosio-mədəni komponentin formalaşdırılması mümkün olduğundan bu cür bacarığın tələbələrə aşılması zəruridir.

“Yuxarı kurs tələbələrinə mədəniyyətlərarası kommunikasiya bacarığının aşılması yolları” adlanan *II Fəsil* üç yarım-fəsildən ibarətdir. Birinci yarım-fəsil *“İxtisası dil olan ali məktəb auditoriyalarında istifadə edilən dərsliklərin mədəniyyətlərarası ünsiyyətin təlimi imkanları baxımından təhlili”* adlanır. Qeyd edilməlidir ki, hal-hazırda xarici dillərdə, o cümlədən

¹ Гусейнзаде Г.Д. Обучение речевой коммуникации на иностранном языке. Баку: Мугарджим, 2001, s. 73.

İngilis dilində nitq ünsiyyətinin təliminə həsr edilmiş çoxsaylı dərs vəsaitləri mövcuddur. Onlardan biri bir neçə il ərzində Azərbaycan Dillər Universitetinin Pedaqoji fakültələrində istifadə edilmiş müəllifləri C. Kuningem və P. Mor olan *“Cutting Edge”* dərs vəsaitidir. Təhlil edilən dərs vəsaitində qoyulan əsas məqsəd tələbələrə ingilis dilində kommunikativ vərdişlərin aşılmasıdır. Burada təqdim edilmiş autentik (orijinal) materiallar tələbələrə ingilis dilli mədəniyyət və ingilis dilli ölkələrdə yaşayan dildəşiyiciləri haqqında müəyyən təəssürat yaradır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, tələbələrə dildəşiyiciləri cəmiyyətində qəbul edilmiş davranış normaları haqqında müəyyən məlumatlar verilir.

İkinci fəslin ikinci yarım fəslə *“İnnovasiyaların tətbiq edilməsi xarici dildə kommunikasiyanın təlimi prosesinin səmərəliliyinin artırılmasının zəruri şərtidir”* adlanır.

Xarici dil tədrisinin, o cümlədən öyrənilən dildə mədəniyyətlərarası ünsiyyət qabiliyyətinin tələbələrə aşılmasının səmərəliliyinin artırılmasına yönəldilmiş innovativ ideya və metodların tətbiqinin zəruriyyəti haqqında danışarkən, əsas üç amilin olması vacibliyini qeyd etmək lazımdır:

- dilin təlimi prosesində tarazlığın pozulması;
- xarici dillərin tədrisi sistemində vəziyyətin günün tələblərinə uyğun olmaması;
- irəli sürülən məqsədlərin və təklif edilən innovativ ideyaların nə dərəcədə real və onların tətbiq edilməsinin nə dərəcədə mümkün olması.

İnnovativ ideyaların tətbiq edilməsinin effektivliyini təmin edən şərtlərdən biri təlim prosesinin iştirakçılarının kommunikativ cəhətdən fəal olmasıdır. Yeni ideyaların tətbiq edilməsi, ilk növbədə, problemin nədən ibarət olduğunun müəyyənləşdirilməsi, və mövcud problemin həlli yollarının işlənilməsindən ibarətdir. İnnovasiyaların tətbiqi prosesinin səmərəliliyini təmin edən şərtlərdən biri prosesin iştirakçılarının məlumatlı və islahatların tətbiqinə hazır olmaqlarıdır. Xarici dillərin tədrisinə innovativ ideyaların tətbiqindən danışarkən, onların hadisə deyil, proses olduğunu nəzərə alaraq, həmin prosesin heç də nəticələrdən az əhəmiyyətə malik olmasını qeyd etmək lazımdır.

“Cutting Edge” dərs vəsaiti tələbələrə mənimsənilməli olan dil və nitq vahidlərindən müxtəlif situasiyalarda istifadə etmək bacarığının aşılmasını istiqamətində bir pillə hesab edilə bilər. Lakin, burada olan mətnlər tələbələrə mədəniyyətlərarası ünsiyyətin təlimi baxımından təhlil edilərkən, onların qoyulan məqsədlərə uyğun olmaması aşkar edilir. Dərs vəsaitində olan tapşırıq və çalışmalara gəldikdə, onlar həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət cəhətdən müasir dövrün tələblərinə cavab vermir, və tələbələrdə

İngilis dilində mədəniyyətlərarası səviyyədə ünsiyyət qurmaq bacarığının formalaşdırılması baxımından qənaətbəxş hesab edilə bilməz.

Beləliklə, yuxarı kurslarda ingilis dilinin təlimi prosesində istifadə edilən dərslik və dərs vəsaitlərinin təhlili onu deməyə əsas verir ki, onlar həm təqdim edilmiş mətn materialları, həm də, verilən tapşırıq və çalışmalar baxımından mədəniyyətlərarası ünsiyyətin təlimi məqsədlərinə cavab vermir. Tələbələrdə mədəniyyətlərarası səviyyədə ünsiyyət bacarığının formalaşdırılması üçün sistemli, ardıcıl, mərhələli şəkildə tərtib edilmiş tapşırıq sistemi yaradılmalıdır. İngilis dilində mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın ixtisası dil olan ali məktəb tələbələrinə təlimi məqsədyönlü, ardıcıl, mərhələli xarakter daşmalı və tələbələrin milli-mədəni mənsubiyyəti onların təhsil, yaş, intellektual səviyyələrinə maraq, ehtiyac və tələbatları nəzərə alınmaqla işlənib hazırlanmalıdır.

İkinci fəslin üçüncü yarım fəslə "*Eksperimental tədris və onun nəticələrinin təhlili*" adlanır. İxtisası dil olan ali məktəb tələbələrinin ingilis dilində mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın təliminə yönəldilmiş metodik sistem Azərbaycan Dillər Universitetinin ingilis dilli fakültəsinin III kursunda bir neçə il ərzində həyata keçirilib (2008-2009, 2009-2010, 2010-2011) və iki mərhələdən ibarət olmuşdur:

1. təsdiqedicə eksperiment 2008-2009 tədris illəri;
2. eksperimental tədris 2009-2010; 2010-2011 tədris illəri.

Tələbələrdə ingilis dilində mədəniyyətlərarası kommunikasiya bacarığı səviyyəsi haqqında obyektiv məlumat ingilis dili fakültəsində keçirilən və 40 tələbənin iştirak etdiyi təsdiqedicə sınaq nəticəsində alınmışdır. Təsdiqedicə eksperimentin keçirilməsində məqsəd yuxarı kurs tələbələrində mədəniyyətlərarası kommunikasiya bacarıqlarının formalaşdırılması səviyyəsini müəyyənləşdirmək idi.

Həmin səviyyənin müəyyənləşdirilməsi aşağıdakıları nəzərdə tuturdu:

1. ingilis dilində mədəniyyətlərarası kommunikasiya bacarıqlarının səviyyəsini müəyyənləşdirmək;
2. yuxarı kurs tələbələri tərəfindən mədəniyyətlərarası kommunikasiya səviyyəsində səhvlərin törədilmə səbəbləri və azərbaycanlı tələbələrin rast gəldikləri çətinliklərin müəyyənləşdirilməsi.

Sınaq bir neçə mərhələdən ibarət idi. Əldə edilən nəticələr keyfiyyət və kəmiyyət cəhətdən təhlil edilmişdir.

İşin *Nəticə* hissəsində İngilis dilində mədəniyyətlərarası səviyyədə ünsiyyət qurmaq qabiliyyətinin aşağı səviyyədə olması xarici dildə baş verən yaradıcı ünsiyyət dil vahidlərinin və nitq strukturlarının prosesində istifadə edilməsi zamanı çoxsaylı səhvlərin törədilməsində özünü büruzə verir.

İxtisası dil olan ali məktəbdə təhsil alan azərbaycanlı tələbələrə ingilis dilində mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın təliminin nəzəri əsaslarının tədqiq edilməsi, yaradıcı ünsiyyət prosesində tələbələr tərəfindən törədilən səhvlərin xarakteri, azərbaycandilli auditoriyada problem və çətinliklərə səbəb ola bilən amillərin müəyyənləşdirilməsini mümkün etdi. Eksperimentin keçirilməsindən keçirilən təsdiqedicə sınaqların keçirilməsi tələbələrin ana dilində olmayan və onların mədəni kontekstində mövcud olan normalara uyğun olmayan dil strukturları və nitq nümunələrinə xüsusi diqqətin yetirilməsinin zəruri olduğunu sübut etdi. Keçirilən tədqiqat işinin nəticələri aşağıdakıları deməyə imkan verir:

1. İngilis dili fakültələrində istifadə edilən dərslik və dərs vəsaitlərinin təhlili onu deməyə əsas verir ki, çalışmaların əksəriyyətinin dil və şərti-kommunikativ xarakter daşdığı, tələbələrin ana dili olan Azərbaycan dilinin və tədris baş verdiyi mədəni konteksti nəzərə alınmaması və nəticə etibarilə, tələbələrdə mədəniyyətlərarası kommunikasiya bacarığının formalaşdırılmasını təmin edə bilmir. Təhlil edilən dərslik və dərs vəsaitlərində olan ölkəşünaslıq xarakterli materiallar nə kəmiyyət, nə də keyfiyyət baxımdan qənaətbəxş hesab edilə bilməz.

2. Eksperimentdən əvvəl keçirilmiş təsdiqedicə sınaqların nəticələri yuxarı kurs azərbaycanlı tələbələrin ingilis dilində yaradıcı ünsiyyət prosesində mənimsənilməli olan dil və nitq materiallarından istifadə etmək bacarığının aşağı səviyyədə olduğunu göstərir.

3. Yuxarı kurs tələbələri əsas mənə daşıyan dil vahidlərinin müəyyənləşdirilməsində çətinlik çəkirlər.

4. Dil materiallarının istifadə edilməsi zamanı tələbələr tərəfindən törədilən səhvlər onu sübut edir ki, linqvistik imkanlarının artması, irəli sürülən məqsədlərin və təlimin xarakterinin dəyişməsi və yaradıcı, təşəbbüskar, hazırlıqsız nitq ünsiyyətinin üstünlük təşkil etməsi tədrisin yuxarı mərhələsinin spesifik xüsusiyyətlərindən biri olması, yuxarı kurs tələbələrinin törətdiyi səhvlərin sayının artırılması ilə müşayiət edilir.

5. Əksər hallarda tələbələrin nitqi reproduktiv xarakter daşıyır, və tələbələr baza materiallarının nitqlərinə maksimum şəkildə transformasiya edilməsinə üstünlük verirlər. Müəyyən dərəcədə bu cür vəziyyət tələbələrdə müzakirə predmetinə marağın olmaması ilə izah edilir. Tələbələrin xarici dildə nitq fəaliyyətini stimullaşdırmaq məqsədilə təlimdə motivasiyanı təmin etmək, bütövlükdə dilin tədrisi sistemi, tələbələrin ehtiyac, tələbat və marağı üzərində qurmaq məqsəduyğundur.

Məlum olduğu kimi, xarici dilin təlimi müəyyən dərəcədə süni xarakter daşıyır. Bu da xarici dilin tədrisinin baş verdiyi təlim kontekstinin, və

tələbələrin dildən yalnız auditoriya məkanında istifadə etməsi ilə izah edilə bilər. Tədris edilən xarici dilin təbii ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə edildiyi şəraitdən maksimum şəkildə yaxın olan şəraiti yaratmaqla, ingilis dilində mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın daha səmərəli şəkildə öyrədilməsinə kömək edə bilər.

6. İngilis dili fakültəsinin yuxarı kurs tələbələrinin nitqində yalnız mükəmməl səviyyədə mənimsənilmiş dil və nitq materiallarından istifadə etməyə meylin olduğu müşahidə edilir. Bunun səbəbi tələbələrdə səhv etmək qorxusunun olmasıdır. Tələbələrin diqqəti məqsədyönlü şəkildə nitqin formasına deyil, onun məzmunu üzərində cəmləşdirilməlidir. Mənimsənilməli olan dil materialları və nitq strukturlarının nitq prosesində istifadə edilməsini yüksək dərəcədə avtomatlaşdırılmış, möhkəm və eyni zamanda çevik vərdişlərin formalaşdırılması vacibdir.

Bu da öz növbəsində mədəniyyətlərarası səviyyədə yaradıcı xarakterli nitq ünsiyyətini qurmaq qabiliyyətinin tələbələrdə inkişaf etdirilməsinin əsasını təşkil edə bilər.

7. Tələbələrdə mədəniyyətlərarası kommunikasiya qabiliyyətinin formalaşdırılmasının qloballaşma dövründə xarici dil tədrisinin əsas məqsədlərindən biri olduğu şəraitdə mədəniyyətlərarası təhsil xarici dilin ixtisas kimi öyrədilməsinin ümumi kontekstinə inteqrasiya edilməlidir. Ali ixtisas məktəblərinin azərbaycandilli tələbələrinə ingilis dilində mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın öyrədilməsinə yönəldilmiş təlim sistemi Azərbaycan Dillər Universitetinin İngilis dili fakültəsinin kursunda sınaqdan keçirilmişdir. Eksperimental tədris və eksperimentdən sonra keçirilən sınaqların nəticələri dissertasiyada irəli sürülən fərziyyənin düzgün olduğu və işlənmiş metodikanın səmərəliliyini təsdiq etdi.

8. Xarici dil tədrisinin baş verdiyi şəraitin süni xarakterə malik olması səbəbindən, mədəniyyətlərarası kompetensiyaya yiyələnməyən tələbələrin nitqi də süni xarakterə malik olur. Mədəniyyət və dil arasında qarşılıqlı əlaqə mövcud olduğundan xarici dilin tədrisində müvafiq mədəniyyətin öyrənilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Xarici dili öyrənən tələbələrin dildəyiçicilərinə xas olan həm verbal, həm də qeyri-verbal davranış normalarına yiyələnmələri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

9. Eksperimentdən əvvəl keçirilən təsdiqedicilərin nəticələri dil fakültələrində təhsil alan tələbələrə tədris edilən mədəniyyətlərarası ünsiyyət vərdişlərinin aşılmasına yönəldilmiş sistemli, ardıcıl, mərhələli işin həyata keçirilməsinin zəruri olduğunu göstərdi.

10. Eksperimental tədrisin nəticələrinin təhlili təklif edilən metodikanın və çalışmalar sisteminin səmərəliliyini təsdiq etdi.

Dissertasiya mövzusu ilə bağlı dissertantın aşağıdakı məqalələri çap olunmuşdur:

1. İngilis və Azərbaycan dillərində ümumi fonetik hadisələr haqqında // Humanitar elmlərin öyrədilməsinin aktual problemləri. Bakı: ADU, 2006, № 4, s. 20-23
2. İngilis dilində yarımşait səslər və onların kombinatorikasına dair // Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2006, № 6, s. 66-68
3. О значении обучения интеркультурному речевому общению в языковом вузе // Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2008, № 7, s. 405-408
4. О некоторых особенностях формирования социокультурной компетенции у студентов языкового вуза // Elmi əsərlər. Bakı: ARTPI, 2009, № 2, s. 106-108
5. О взаимоотношении языка и культуры в процессе изучения иностранных языков // Pedaqoji Universitet Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası. Bakı: ADPU, 2009, № 5, s. 281-285
6. Об обучении английскому языку как языку общения на глобальном уровне // Filologiya məsələləri. Bakı: Elm və təhsil. 2011, № 2, s. 118-122
7. О некоторых проблемах обучения интеркультурному общению на английском языке студентов языкового вуза // Filologiya məsələləri. Bakı: Elm və təhsil, 2011, № 8, s. 213-217
8. Роль культуры в обучении английскому языку как иностранному // Хабаршы. Астана: Казахский гуманитарно-юридический университет, 2012, № 1, s. 90-93
9. О внедрении нововведений в процессе обучения интеркультурному общению на английском языке студентов-старшекурсников / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri. V Respublika elmi-praktik konfransı. Bakı: ADU, 2012, s. 221-223.

METHODS OF TEACHING INTERCULTURAL COMMUNICATION IN ENGLISH TO LANGUAGE UNIVERSITY STUDENTS

Summary

The dissertation is devoted to working out effective ways of teaching intercultural communication in English to students of language universities.

Introduction includes review of the literature on teaching intercultural communication, substantiates choice and actuality of the theme, determines aims and purposes, methods of investigation, specifies the plan and the structure of the thesis.

Chapter I entitled “Theoretical basis of teaching language University students intercultural communication in English” deals with the role of culture in language teaching, as well as implementation of intercultural component into the process of developing the ability to communicate adequately and effectively on a global scale.

Chapter II entitled “Ways of developing senior students’ intercultural communication skills in the target language” is devoted to the analysis of textbooks used in the process of teaching English to senior students of the Language University. The chapter is concerned with working out solid principles and more effective ways of teaching intercultural communication in English. The chapter points to the fact that implementation of innovative ideas plays a crucial role in the acquisition of intercultural competence in the target language. Methodological system for teaching Azerbaijani students intercultural communication in English is presented here.

Conclusion summarizes the basic results of the investigation.

Çapa imzalanıb: 25.10.2013
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100. Sifariş № 26.

“Mütərcim” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru